

NIKITA HRUŞOV DÖNEMİNDE SSCB VE AFRIKA ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

Dr. Öğr. Üyesi Ceren Gürseler

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0001-6308-5345

Öz

Hruşov yönetimindeki Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği, geçmiş liderlerle kıyasla Afrika siyasetinde değişikliğe gitmiş ve dolayısıyla olağandışı bir durum yaşanmıştır. Kıtanın özellikleri ve uluslararası konjonktürdeki değişiklikler, Moskova'nın bu olağandışı tutumunu ise olağan kılmıştır. Buna göre Sovyet dış politikasında ve ideolojisinde esnekliğe gidilmiş ve Afrika ile ortak nokta bulunmaya, kıtanın potansiyeli kullanılmaya çalışılmıştır. Kremlin, bağımsızlığını kazanan bu ülkelere komünizmin yerleşmesini, Sovyet modelinin uygulanmasını sağlayarak ve Üçüncü Dünya'nın bu aktörlerini yanına çekerek Batı'ya karşı üstünlük sağlanmayı amaçlamıştır. Öncelikli hedeflerin gerçekleşmemesi durumunda ya da hedeflere giden süreçte farklı veya tamamlayıcı amaçlara başvurulabilmiştir. Sovyetler Birliği ve Afrika arasındaki ortak noktalar sınırlı olmuş, yakınlaşmaya dair eksikler yeni araçları benimsetmiştir. Afrika'nın sömürge geçmişine ve kalkınma odaklı geleceğine Moskova yanıt vermiştir. Fakat Hruşov döneminin hedefleri tümüyle gerçekleşmemiştir. Moskova ve Afrika ülkeleri işbirliğinde, ideolojik ve siyasi değişikliğin çizdiği çerçeveye uyumda sınanmıştır.

Anahtar Sözcükler: SSCB, Afrika, Hruşov, İdeoloji, Politika

Relations Between the USSR and Africa in Nikita Khrushchev's Era

Abstract

The Union of Soviet Socialist Republics (USSR) under Khrushchev's governance, compared with previous leaders, changed its policy on Africa and hence an extraordinary situation happened. However the peculiarities of Africa and changes in international conjuncture, transformed Moscow's extraordinary approach to an ordinary one. Accordingly, the Soviet policy and ideology were made flexible and the USSR tried to find common grounds with Africa and use its potential. Through application of Soviet model and communism in Africa, making alliances with the Third World's newly independent actors Kremlin aimed to have superiority against the Western world. Along the process of reaching to ultimate goals or in the case of failing to achieve primary aims; different or supplementary aims could be adopted. The common points between the Soviet Union and Africa were limited and absence of several factors regarding bilateral rapprochement resulted in adoption of new tools. Moscow gave answers to Africa's colonial past and development oriented future. The goals of Khrushchev's era were not completely realized. Moscow and the African states were tested in bilateral cooperation and in conformity to the framework drawn by ideological and political changes.

Keywords: USSR, Africa, Khrushchev, Ideology, Politics

* Makale geliş tarihi: 27.12.2017
Makale kabul tarihi: 20.07.2018
Erken görünüm tarihi: 12.07.2019

Nikita Hruşov Döneminde SSCB ve Afrika Arasındaki İlişkiler*

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1955-1964 yılları arasındaki Nikita Hruşov yönetimi, Sovyet dış politikasını incelemek açısından önemli ve ilgi çekici bir dönemdir. Önceki yönetimlerin izlediği siyasetin değiştirilmesi, bazı alanlarda yeniliğe gidilmesi gibi kilit öğeleri barındırmaktadır. Söz konusu değişiklikler ve atılan yeni adımlar, Afrika'ya Sovyet ilgisinin artmasında ve siyasi açılımın başlamasında kendisini göstermektedir. SSCB'nin iç ve dış siyasetinin, Soğuk Savaş döneminin değişen konjonktürünün yanında Afrika'daki siyasi tablo da bu yeniliği tetiklemiştir. Kıtadaki sömürge karşıtı hareketler ve bağımsızlık hareketleri Sovyetler'in ilgisini çekmiş ve bu ilgiyi giderek arttırmıştır.

Afrika'ya ilginin artması, bilindik ideolojik çerçevesi uyarınca Sovyet politikasının geliştiği ve uygulandığı anlamına gelmemektedir. İdeolojide ve yöntemlerde çeşitli değişiklikler yapılarak Sovyet dış politikası kıtaya uygulanmıştır. Bunun en önemli nedeni sosyalizmin kısa sürede uygulanmasını sağlayacak güçlü bir tabana Afrika'nın sahip olmamasıdır. Bu bağlamda yine ideoloji politikayla beraber güdülmeye çalışılmış; Afrika'ya ilginin artmasını meşrulaştıracak ideoloji hazırlanmıştır. Siyaseten ihtiyaç duyulduğunda ideolojide değişikliğe gidilmiş ve bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin istekleri ile Sovyet politikasının bağdaştırılması hedeflenmiştir. Sovyet dış politikasında belirli alanlarda sınırlar genişletilmiştir; örneğin "Barış İçinde Bir Arada Yaşama" (BİBY) prensibi Afrika'ya da uyarlanmıştır. "Barış alanı", "ulusal demokrasi" ve "devrimci demokrasi" gibi kavramlar benimsenerek dış politikada esnekliğe gidilmiştir. Moskova'ya göre böylelikle kıtadaki mevcut aktörlerle işbirliği yapılabilecek, Afrika'daki ülkelerin Sovyet modelini benimsenmesi sağlanarak neticede sosyalist devrime geçiş başlayacaktır.

* Bu makale 16-17 Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleşen ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından düzenlenen "Ekim Devriminin Yüzüncü Yılı: Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş, Uluslararası sistem" adlı kongrede sunulan "Hruşov Döneminde SSCB-Afrika İlişkileri" adlı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Ayrıca Kremlin'in kıta siyaseti Sovyetler'in Batı ile olan ilişkilerine ve uluslararası konjonktüre verdiği önceliğe göre şekillenmiştir. Yumuşama politikasının güdüldüğü Soğuk Savaş'ın bu döneminde Batı ile ilişkilerin bozulmamasına, gerginliğin artmamasına özen gösterilerek; diğer yandan da Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile rekabet edilerek müttefik arayışına gidilmiştir.

Hruşov döneminde Afrika ülkelerinin, bağımsızlık hareketlerinin ve SSCB'nin birbirlerine olan yaklaşımı, ikili ilişkiler ve işbirliği kapsamında sınırlanmıştır. Çünkü her iki tarafın ilişkiye verdiği önceliği, bu ilişkileri nasıl anlamlandırdığını ve kendini bu ilişkilerde nasıl konumlandığını göstermektedir. Söz konusu ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesi için atılan adımlar, verilen tavizler üretilen siyasetin niteliği ve bu siyasetin sürdürülmesi bakımından değerlendirme imkanı sunmaktadır. Afrika'daki bazı devletlerin, kurtuluş hareketlerinin ve SSCB'nin attığı adımlar ve birbirlerine yaklaşımları; Moskova'nın kıta politikasında, ideolojisinde değişikliğe gitmesine ışık tutmakta ve ilgili değerlendirmelere yönelik önemli veriler sunmaktadır. Aynı zamanda Afrika'daki devletlerin Moskova'nın sunduğu ideolojik çerçeveyi ve politikayı nasıl algıladığını ve nasıl cevap verdiğini göstermektedir.

Bu çalışmada Afrika devletleri ve SSCB arasındaki ilişkiler, Hruşov'un Sovyet ideolojisi ve politikası arasında kurduğu denklemler ve kıtanın o günkü siyasi tablosu temelinde değerlendirilecektir. Çalışmada Gana, Gine; Güney Afrika Komünist Partisi, Cezayir kurtuluş mücadelesi örnek olarak seçilen unsurlar arasındadır. Gana ve Gine, kıtada sosyalizmin yerleşmesi için SSCB'nin ayrı ilgi gösterdiği ülkelerdir. Komünist partilere ve kurtuluş mücadelelerine verilen destek Sovyet ideolojisi ve siyaseti arasındaki uyumluluğa ilişkin değerlendirme yapma imkanı sağlamaktadır. Sovyetler'in Mısır ile olan ilişkileri ise başlıca örnek olarak seçilmiştir ve ayrı bir bölümde incelenecektir. Mısır örneği Sovyetler'in Hruşov dönemindeki kıtaya yönelik politikasının önemli öğelerini barındırmaktadır. Mısır politikasıyla Batı'nın bölgedeki etkisine karşı çıkılması ve Üçüncü Dünya'nın desteğinin kazanılması amaçlanmıştır; bu doğrultuda askerî ve ekonomik yardımlar yapılmıştır. Fakat Mısır politikasının önceliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle siyaseti şekillendiren unsurlar Mısır-SSCB ilişkilerinin başat öğelerinden ziyade Sovyet dış politikasının diğer maddeleri olmuştur. Süveyş Kanalı krizi gibi stratejik öneme sahip olaylarda Afrika yanlısı müdahalede bulunacağını belirtmesine rağmen Moskova, Batı; özellikle de ABD ile ilişkilerini tehlikeye atmadan kaçınmıştır. Ayrıca Mısır'ın yerel komünistlere baskı uygulaması gibi Moskova çizgisinden ayrılan bazı faaliyetleri "müttefikler" arasında gerginliğe neden olmuş; içte ve dışta Hruşov'un politikasını sorgulatmıştır.

I. Hruşov Dönemi SSCB-Afrika İlişkilerinin Temel Dinamikleri

Sovyet-Afrika ilişkilerinin birtakım temel dinamikleri bulunmaktadır. İlk SSCB'nin Üçüncü Dünya geneline, Afrika özeline gösterdiği ilgi zamanla artmıştır. Ayrıca SSCB'nin Afrika devletleri ile, kurtuluş mücadeleleri ile ilişkilerinde başlıca hedefleri; Afrika devletlerinin desteğini almak için kullandığı araçlar ve Sovyet-Afrika ilişkilerini etkileyen faktörler Moskova'nın Afrika siyasetinde kullandığı çerçevenin anlaşılması açısından önemlidir.

1) Sovyetler'in Üçüncü Dünya'ya Artan İlgisi

SSCB'nin gerek Üçüncü Dünya'ya gerekse bu gruplandırmanın bir parçası olan Afrika'ya yönelik yaklaşımı ülke tarihi boyunca değişiklik göstermiştir. Süreç içerisinde zamanla kıtaya olan ilgi artmıştır. Hruşov döneminde ise Afrika'ya Sovyet siyasetinin yoğunlaştığını söylemek mümkündür. 1950 öncesinde SSCB'nin Afrika'ya olan açılımı sınırlı olmuştur. Örneğin Stalin'in Asya ve Afrika'daki sömürge bölgelerine yönelik tutarlı bir siyaseti yoktur; fakat haleflerinin Üçüncü Dünya olarak adlandırılan bu bölgeye politikaları tutarlı olarak değerlendirilmektedir (Gati, 1984: 215). Hruşov'un selefının asıl amacı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Uzak Doğu'daki siyasi boşlukları ve güç ilişkilerini doldurmak olmuştur. Bu dönemde adı geçen bölgelerde Sovyet gücünü, etkisini ve dolayısıyla müttefiklerinin sayısını arttırmaya sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerini desteklemeye göre öncelik vermiştir (Armaoğlu, 1972: 301). Adelman ve Palmieri'ye göre Stalin'in dış politikası başından itibaren Avromerkezcidir (Adelman ve Palmieri, 1989: 138). Stalin, Üçüncü Dünya'daki komünist partileri ve hareketleri desteklememiştir. Stalin, SSCB dışındaki sonuçları kesin olmayan devrimsel hareketleri desteklemede isteksizdir. Fransız Komünist Partisi'nin yanında Çin iç savaşında Mao'nun devrimci güçlerine verdiği destek kapsamlı olmamıştır (Gati, 1984: 217). Üçüncü Dünya'ya dair sürekliliği olan bir politikaya, bu bölgeyle aktif bağlara sahip olmaktan ziyade etkileşimi sınırlı tutmak istemektedir. Diğer bir ifadeyle müttefik olarak adlandırılabilir unsurlara dahi yaklaşımı ve yardımı temkinli ve mesafelidir. Uzak Doğu'dan, Kore Savaşı'ndan bu mesafeli tutuma örnek verilebilir. Stalin, Kore Savaşı sırasında Kim Il-Sung'a yardım etmeyi kabul etmiştir fakat bu desteği sınırlı olmuştur (Iandolo, 2014: 36). Uzak Doğu'ya temkinli yaklaşması SSCB'nin ideolojisi ve siyasetine nispeten uzak olan Afrika'daki tabloya daha mesafeli olmasına, buradaki siyasi hareketlenmelere temkinli yaklaşmasına sebebiyet vermiştir.

Söz konusu dönemde Sovyetler komünist olmayan liderleri "kukla oldukları" gerekçesiyle eleştirmiştir (Nogee ve Donaldson, 1985: 194). Stalin,

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya ülkelerini "emperyalistlerin tebaası" olarak değerlendirmiştir (Guan-Fu, 1983: 77). Stalin'e göre Üçüncü Dünya'nın çoğu ülkesi devrimcilikten uzaktır ve sömürge güçleri ile yakın ilişkiye sahip olan burjuva milliyetçi liderler tarafından yönetilmektedir (Adelman ve Palmieri, 1989: 138). Oysa SSCB'nin izleyeceği stratejinin proleter devrimci faaliyet olduğu vurgulanmıştır (Nogee ve Donaldson, 1985: 1994). Stalin'in BM'de kurulması planlanan Vesayet Konseyi'ne ilişkin dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'a yazdığı Aralık 1946 tarihli mektubu Sovyet liderin Üçüncü Dünya'nın liderlerine yönelik tutumunu anlatmakta kullanılabilir. Stalin bu mektubunda sömürge bölgelerindeki yerel liderlerin çoğunluğunu yozlaşmış olarak nitelendirmekte ve ülkelerinin bağımsızlığından ziyade sahip oldukları önceliklerini korumayı amaçlamadıklarını düşünmekteydi. Stalin, sömürge bölgelerinin geleceği üzerinde dünyanın geri kalanı ile çatışmaya girmek için zamanın ve mevcut koşulların uygun olmadığı görüşündedir (Friedman, 2015: 265). Stalin, ulusal burjuvaziyi "emperyalistlerin dalkavuşu" olarak nitelendirmiştir (Hutcheson, 1980: 32). 1913 tarihli ve 1940'lı yıllarda yeniden yayımlanan *Marksizm ve Ulusal Sorun* adlı makalesinde Stalin, genel olarak proletaryanın ulusal kurtuluş hareketleri olarak nitelendirilen hareketleri desteklemeyeceğini çünkü bu döneme kadar bu hareketlerin burjuvazi adına çalıştığını ve proletaryanın sınıf bilincini yozlaştırdığını ve karıştırdığını öne sürmüştür (Filatova, 2007: 206). 1930'lu yıllarda Stalin, ulusal kurtuluş mücadelesinde proletaryanın üstünlüğünü savunmaktadır. *Ekim Devrimi'nin Uluslararası Niteliği* adlı makalesinde sömürgelerde ve bağımlı ülkelerde kurtuluş devrimi döneminin, bu ülkelerdeki proletaryanın uyanış döneminin ve proletaryanın devrimdeki liderliğinin başladığını söylemiştir (Filatova, 2007: 206).

Bu tablo Lenin'in ezen-ezilen millet tartışmasının Stalin'in görüşleri ile karşılaştırılmasına sebebiyet vermektedir. Ulusal ve Sömürge Sorunları Komisyonu'nun Komünist Enternasyonal'in 1920'deki İkinci Kongresi'ne sunduğu ve Lenin'in Tez Taslağı'na dayanan rapor örnek olarak kullanılabilir. Buna göre dünya ezen ve ezilen milletler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki düzende ise emperyalist ülkeler ve karşısında Sovyet gücü ve devleti bulunmaktadır. Bu bağlamda burjuva-demokratik yapıya sahip olsalar da geri kalmış ülkelerdeki sömürge karşıtı hareketler desteklenmelidir. Çünkü bu geri kalmış ülkenin nüfusunun çoğunluğu köylülerden oluşmaktadır. Birleşmiş bir cephede emperyalizme karşı beraber savaşılmalıdır (Filatova, 2012: 509).

Aslında kıtanın o dönemki koşulları yukarıdaki tabloyu beraberinde getirmiştir. Afrika'da Batı ülkeleri etkilidir ve üstünlüğüne sahiptir. 1950 öncesinde Avrupa'nın Afrika'daki varlığı yerel komünistler için fırsatları ve SSCB ile girişebilecekleri muhtemel bağları sınırlamıştır (Joshua ve Gibert,

1969: 31). SSCB'nin ilişki kurulabileceği bağımsız devletlerin sayısı azdır. Stalin'in döneminin sona erdiği 1953 yılında bağımsız olan devletler; Etiyopya, Güney Afrika, Mısır, Libya'dır. Bağımsız devletlerin sayısı ancak Hruşov döneminin ortalarında artacaktır. Örneğin Sudan, Fas ve Tunus 1956 yılında, Gana 1957'de, Gine ise 1958'de bağımsızlıklarını kazanmıştır (Fedorenko, 1964: 3). Cezayir'in bağımsızlığı 1962 yılında gelecektir (Zoubir, 1995: 78).

Bunun dışında Afrika'nın "sosyalist karnesi" de Sovyetler'in kıtaya yönelik politikasını etkilemiştir: Stalin döneminde Afrika'da komünist partilerin olmadığını söylemek mümkündür (Nogee ve Donaldson, 1985: 194). Afrika siyasetine Marksist-Leninist düşünce, Moskova'nın istediği düzeyde rehberlik edememektedir. Sovyetlerin bu dönemde dış politika alanında en fazla zorluk yaşadığı bölgenin Afrika olduğuna dair görüşler mevcuttur (Adelman ve Palmieri, 1989: 171). Fakat bu tablo SSCB-kıta arasında hiçbir etkileşimin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. 1921'den itibaren Güney Afrika Komünist Partisi Komintern çalışmalarına katılmıştır (Filatova, 2012: 511). Yine 1921'de aralarında Kenya'nın lideri olacak Jomo Kenyatta'nın da bulunduğu milliyetçi liderler Doğunun Proleterleri Üniversitesi'nde (Laidi, 1990: 2) eğitim görmüştür. Güney Afrika'nın önemli liderlerinden Gumedei, 1927 yılının sonlarında Moskova'da Rus devriminin onuncu yıl kutlamalarında Stalin ile bir araya gelmiştir (Gish: 2003, 2). 1925'te Stalin, Mısır ve Çin gibi ülkelerdeki komünistlerin devrimci burjuvazi ile birleşmiş bir siyasi cepheyi oluşturabileceklerini düşünüyordu. Bu doğrultuda Stalin'in çizgisine uyularak 1928'teki Komintern Kongresine Mısırlı komünistler çağrılmış; Mısır'daki sendikalarda milliyetçi burjuvazinin etkisinin azaltılması ve yerlerine komünistlerin geçmesi amaçlanmıştır (Ginat, 1991: 34). 1928'de Komintern'in 6. Kongresi'nde Güney Afrika Birliği'nde bağımsız yerli cumhuriyetin kurulması Güney Afrika Komünist Partisi'nin başlıca amacı ve sloganı olarak belirlenmiştir (Filatova, 2007: 206).

Yukarıdaki girişimlere rağmen Stalin, Afrika'yı sosyalizmin yayılması için elverişsiz olarak tanımlamıştır; çünkü Stalin'e göre Afrika sömürge geçmişi itibariyle kapitalist sistemin parçasıdır (Yıldırım, 2014: 35). Stalin'in tek ülkede sosyalizme yani ilk önce SSCB'de komünizmi yerleştirmeye öncelik vermesi de Afrika siyasetini şekillendirmiştir. Buna göre SSCB'nin etkili olduğu yakın çevreye odaklanılacaktır; gelişmekte olan ülkeler gündemde değildir. 1923 itibariyle Avrupa'da proleter dünya devrimini getirecek olan koşulların kalkmasıyla ağırlık dünya devrimine değil Rus devrimine ve Sovyet devletinin korunmasına verilmiştir (Weiss, 55). 1920'de Stalin, Lenin gibi sömürgelelerdeki ulusal kurtuluş girişimlerini SSCB'nin yedek kuvvetleri olarak ve Batı'nın etkisini kırarak aktörler olarak görmekte idi (Armaoğlu, 1972: 301). Fakat yönetime geçtiğince önceliği tek ülkede komünizmin yerleşmesi olmuştur (Armaoğlu, 1972: 301). Böylelikle emperyalizmle ilişkisi olduğu savı, devrimci

potansiyelin yetersiz olması ve devrimin neyle sonuçlanacağıın belirsiz olması gibi unsurlar Stalin'in Afrika'daki devrimci, komünist hareketlere destek vermemesinde neden olarak sıralanabilir.

1953 yılının ortasında Sovyetler'in Afrika'ya ilgisinde artış görülmüştür; radikal bir ilgiden bahsetmek mümkündür (H., 1956: 356). Bu durum Asya ve Afrika'daki tarafsız devletler kurulana kadar SSCB'nin dünyayı kapitalist ve komünist olmak üzere çatışan ve rekabet içerisinde olan iki kamp olarak algılanmasından da kaynaklanmaktadır (Whelan, 1961: 132). Çarlık Rusyası'nda, SSCB'nin geçmiş yönetimlerinde Afrika'ya ilgi vardır fakat azdır. Ekim Devrimi'nin Afrika'da sömürgeciliğin tasfiyesi üzerinde etkisi olduğu (Laidi, 1990: 2) Sovyet yönetimince ifade edilmektedir. Ayrıca 1920'de Bakü'de düzenlenen Batı Halkları Kongresi'nde sömürge karşıtı tüm güçlerle ittifak yapma kararı almıştır (Laidi, 1990: 2). Lenin, 1920'deki Komintern'in İkinci Kongresi'nde ve 1921'deki Komintern Üçüncü Kongresi'nde sömürgeciliğin tasfiyesine komünistlerin destek vermesi lehinde konuşmuştur (Weiss, 56). Sömürgelerdeki komünist hareketlenmeden Avrupalı komünist partiler sorumlu tutulmuştur. Komintern'in 1920'deki İkinci Kongresi'nden itibaren dünyadaki ulusal kurtuluş hareketlerine ilginin olduğu açıklanmıştır (West, 2008: 224). Fakat sonradan çoğu Bolşevik ve Avrupalı Komünistler tarafından dünya devriminin merkezinin Avrupa olarak algılanmasıyla Afrika sömürgeleri tali yola sapış olarak değerlendirilmiştir (Weiss, 56).

Bu bağlamda Afrika ile ilişkileri Hruşov'un başlattığını söylemek gerçekçi olmayacaktır. Belirtilen dönemlerden gelen ilgi mevcuttur. Hruşov bu sürekliliği devam ettirmiş fakat nitelikte ve nicelikte değişikliğe gitmiştir. Öte yandan Çarlık Rusyası, SSCB'nin Lenin ve Stalin dönemleriyle kıyaslandığında Hruşov yönetiminin Afrika'ya duyduğu ve gösterdiği ilgi radikal olarak değerlendirilebilir.

Sovyet dış politikasının en çok Üçüncü Dünya'da başarılı ve yeniliklere açık olduğuna dair görüşler mevcuttur (Adelman ve Palmieri, 1989: 169). Mısır gibi Üçüncü Dünya'nın önde gelen devletleri desteklenmiştir (Zwick, 1990: 287).

Hruşov döneminin başlangıcında ve Mısır örneğinde görülebileceği üzere kıtaya olan ilgi zamanla artmıştır. Geçmiş dönemlerle kıyaslanınca Hruşov döneminde ilginin artışı radikaldır, olağan dışıdır. Hruşov yönetiminin Afrika'ya duyduğu ilgi ve merak ani olarak gelişmemiştir. Süreç sonucunda artışın yaşandığını söylemek mümkündür. Hruşov yönetiminin ilk yıllarında Sahraaltı Afrika, Sovyet dış politikasında düşük önceliğe sahiptir. 1955 itibariyle Kuzey Afrika'daki milliyetçi hareketlerin bağımsız devlet kurma girişimlerinin başarıya ulaşılacağıın anlaşılmasıyla ve Sahraaltı Afrika'daki komünistlerin *Moskova'nın çizgisine uyum göstermesiyle* Sovyet karar vericiler bu kesime

yönelik daha özel bir siyaset üretme ihtiyacını hissetmişlerdir (Joshua ve Gibert, 1969: 31). 1957’de Gana’nın bağımsızlık kutlamalarına SSCB katılmış fakat düşük düzeyde temsil edilmiştir. 1959 yılında Gana lideri Kwame Nkrumah’nın Konvansiyon Halk Partisi taban nezdindeki desteği yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Laidi, 1990: 20). Fakat sonradan özellikle ulusal demokrasi kavramının ortaya atılmasıyla ilişkilerde değişim yaşanmıştır. 1959 ve 1964 yılları arasında Mali, Gana ve Gine Sovyetler’in Sahraaltı Afrika’ya yaptığı yardımların yüzde 44,5’ini alır hale gelmiştir (Laidi, 1986: 20). İlginin zamanla artmasında Sovyetler’in Afrika liderlerinin izleyecekleri politikaları zamana bırakarak incelemesi etkili olmuştur. Kongo’nun önemli lideri Patrice Lumumba’ya verilen destek ve gösterilen ilgi örnek olarak verilebilir. Komünist olmayan Lumumba’yı Moskova desteklemiştir; çünkü Lumumba dönemin Kongo’sunun siyasi unsurları arasında en fazla Batı karşıtı olan kişidir (Zwick, 1990: 41). Fakat Lumumba’nın istediği nicelikte ve nitelikte destek verilmemiştir. SSCB, Lumumba’nın suikast sonucu öldürülmesine engel olamamıştır. Lumumba’nın ölümünde Hruşov BM’yi ve BM Genel Sekreteri Hammarskjöld’u sorumlu tutmuştur (Iandolo, 2014: 52). Moskova, Kongo’ya olan ilgisini yeni açılan Drujba Narodov Üniversitesi’nin adını Lumumba Üniversitesi olarak değiştirerek (Iandolo, 2014: 52) göstermeyi amaçlamıştır.

Afrika’daki sömürge karşıtı, bağımsızlık hareketlerinin başlaması, neticesinde bağımsız devletlerin kurulması da Sovyetler’in ilgisini kıtaya yöneltmiştir. Sovyet dış politikası; sömürgeciliğin tasfiyesi öncesinde, tasfiye sürecinde ve sonrasında Afrika ve Asya’daki devrimci potansiyelle yakından ilgilenmiştir. 1955 itibariyle özellikle Kuzey Afrika’daki bağımsızlık faaliyetleri, Mısır’dan Nasır ve Mali’den Modibo Keita gibi milliyetçi Afrikalı liderlerin anti-empyralist ve Batı karşıtı yaklaşımı Sovyetler’in kıtadaki bağımsızlık hareketlerine yönelik farklı bir yaklaşım benimsemesine ve ilgili politikada değişikliğe gitmesine neden olmuştur: söz konusu iki kesime Moskova destek vermiştir (Farber, 2006: 140). Diğer bir ifadeyle 1950’li yılların ortasında Hruşov’un bağımsızlık hareketlerini Batı karşıtı olarak yorumlaması, bu hareketleri siyasi ve ekonomik potansiyelle sahip olabilecekleri yönünde yeniden değerlendirmesi ile Moskova’nın yaklaşımı değişmiştir (Nogee ve Donaldson, 1985: 194). Hruşov, “ulusal kurtuluş liderleri” olarak nitelendirdiği Afrikalı liderlerle işbirliği yapmaya sıcak bakmış ve “tarafsız hükümetler” ifadesini kullandığı Üçüncü Dünya’daki rejimlere destek vermeyi savunmuştur. Bu kesim, artık Soğuk Savaş’ın komünist dünya ve kapitalist devletler arasındaki denklemde yer edinmiştir. Stalin, Üçüncü Dünya’daki komünist partileri ve hareketleri desteklemediği için Hruşov’un ilgili adımları yenilik olarak değerlendirilebilir (Iandolo, 2012: 686). Stalin’in Marksist olmayan milliyetçilerle işbirliğinin yapılmasını imkansız olarak öne süren fikri, iki kamp

tezinin terk edilmesiyle geçerliliğini yitirmiştir (Iandolo, 2014: 33). Nasır, Ben Bella, Touré, Nkrumah gibi komünist olmayan liderlerle işbirliği yapılabilmektedir.

Hruşov'un göreve gelmesiyle ağırlık kazanan barış içinde bir arada yaşama prensibinin yanı sıra uluslararası konjonktürden ötürü Sovyetler'in Üçüncü Dünya'ya olan ilgisi artmış ve Afrika ile olan ilişkilerin çerçevesi çizilmiştir. 1955 Cenevre Zirvesi'nde Soğuk Savaş önemli bir dönemece girmiştir. 1956'da Macaristan'da Sovyetler Birliği'nin ülkedeki varlığına ve politikalarına karşı isyan başlatılmış, Macaristan Varşova Paktı'ndan çekildiğini ve tarafsız olduğunu ilan etmiştir. SSCB, sert bir şekilde ayaklanmayı bastırılmıştır. 1957'deki Sputnik örneğinin gösterdiği üzere Sovyetler'in füze ve uzay araştırmalarında öne çıkması, SSCB'nin bir diğer süper güç olması (Fituni, 1992: 1) gibi gelişmeler Afrika devletlerine ve bazı krizlere Sovyet müdahalesini olumlu ve olumsuz yönde etkilemiştir. Armaoğlu'na göre Sputnik'in uzaya gönderilmesi ile "barış içinde bir arada yaşama ve barış kampanyalarının hızı artmıştır" (Armaoğlu, 1967: 23).

2) SSCB'nin Afrika ile İlişkilerindeki Temel Hedefleri ve Araçları:

SSCB, kıta ile ilişkilerinde birtakım genel ve temel hedeflere sahiptir. Bu hedefler, Batı'nın kapitalizme dayanan gücünü ve etkisini azaltmak, karşılığında Sovyet gücünü ve etkisini arttırmak ve bu doğrultuda Afrika hükümetleri ile işbirliği içerisinde bulunmak (Natufe, 2011: 177) olarak sıralanabilir. Diğer bir ifadeyle Moskova, Afrika ile ilişkilerinde sömürge yönetimlerinin tasfiyesini kolaylaştırmayı, sonrasında Sovyet etkisini yaymayı ve sosyalizmin benimsenmesini hedeflemiştir (Zwick, 1990: 44). Farklı coğrafyalarla kıyaslandığında kıtanın, özellikle de Sahraaltı Afrika'nın SSCB dış politikasındaki önceliği düşüktür fakat bu durum Sovyetler'in kıtaya dair stratejik hedeflere sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. SSCB'nin hedefleri Batılı güçlerin kıtaya yönelik politikalarıyla da etkilenmiştir. Sovyetler, Afrika devletlerinden iniş ve uçuş öncelikleri, Güney Atlantik ve Hint Okyanusu'ndaki donanma araçları için olası üs hakları talep etmiştir (Joshua ve Gibert, 1969: 32). Hruşov döneminden örnek vermek mümkündür. 1962'deki Küba Füze Krizi esnasında Havana'dan gelen uçakları için Gine'den iniş hakkı talep etmiştir (Joshua ve Gibert, 1969: 32). İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle Sovyetlerin donanma üssü ve liman kullanma isteği de artmıştır (Joshua ve Gibert, 1969: 32). Sovyetler'in Doğu Afrika devletlerinde üs kullanması Hint Okyanusu'nda donanma varlığına sahip olmasını kolaylaştıracaktır (Joshua ve Gibert, 1969: 32). Afrika Boynuzu, Akdeniz ve Hint Okyanusu'na bağlantısından ötürü stratejik önem arz etmektedir (Payne, 1988: 29). SSCB'nin Afganistan'ı işgali dışında tutulduğunda Angola'da ve Afrika Boynuzu'ndaki Sovyet ve Küba askerî

varlığının Soğuk Savaş'ta taraflar arasındaki yumuşama dönemine zarar vermesi (Nogee, 1980: 3) bölgenin önemine işaret etmektedir.

Afrika ile ilişkilerin örnek olarak verilebildiği etki alanını genişletme politikası Sovyetler'in Batı ile ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır. Batı ile girilen rekabet Afrika'ya yansımış ve Soğuk Savaş ortamında bağımsızlığını yeni kazanan devletler ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda Batı devletlerinin yani eski sömürgeci devletlerin güç ve etki kaybettiği alanlardaki boşluğun doldurulması amaçlamıştır. Hruşov, bu kaybedilen gücün geri gelmeyeceği, telafi edilemeyeceği görüşündedir (Whelan, 1961: 150).

Soğuk Savaş ortamında desteğini arttırmak için Moskova kıtaya yardımda bulunmuştur. Hangi devlete, ne kadar, ne zaman ve nasıl bir yardım yapılacağı özel olarak belirlenmiştir. Afrikalı liderlerin bağımsızlık politikaları, tarafsızlık hedefleri ve sömürge, emperyalizm karşıtlığı değerlendirilerek ikili ilişkilerde çeşitli araçlar kullanılmış ve işbirliğine dair amaçlar benimsenmiştir. Örneğin kavramsal değişikliğe gidilmesi ulusal burjuvazi ile işbirliği yapılacağını göstermektedir fakat anti-emperyalist tutumunun sergilenmesi verilecek destekte bir koşul olarak dikkate alınmıştır. Lenin ile kıyaslama yapılabilir. Lenin, emperyalizm karşıtı mücadelede liderliğin proletaryada kalmasının önemli bir gereklilik olacağı görüşündedir. Aynı zamanda demokratik burjuva kurtuluş hareketi ile ittifaklık ilişkisine sahip olmanın önemini de belirtmektedir. Emperyalizmle uyum sağlamayan sömürge burjuvazisine destek verilebileceği görüşünde olan Lenin'in düşüncesine göre sömürge burjuvazisi ile yapılabilecek bir ittifak gevşek, şarta bağlı ve hatta olasılık dışı ama aynı zamanda önemli olarak değerlendirilmiştir (Cox, 1990: 39). Lenin'e göre sömürge devletlerinde müttefik ulusal burjuvazidir; proletaryanın varlığı kesin bir olgu değildir. (D'encasse, 2002: 326). 1-7 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakü'de gerçekleşen Doğu Halkları Birinci Kongresi'nde ulusal kurtuluş savaşlarının desteklenmesi kararı alınmıştır; çünkü Batılı sömürge yönetimlerine son verilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda işçi sınıfı olmadığı için bu kesim desteklenmiştir (Akalin, 1966: 50).

Diğer yandan Batı karşıtı, tarafsız ve SSCB'ye yakın rejimlerle işbirliğinin yapılması; SSCB yanlısı işçi, komünist veya sosyalist partilerle yakın ilişkilere sahip olunması, kalkınma oranına bakılmaksızın sosyalist devrim yapmak için ilgili devletin askerî güçlerinin öne çıkarılması (Natufe, 2011: 177), ekonomik yardımların yapılması kullanılan araç ve istenilen amaçlarda örnek olarak verilebilir. Ayrıca kültürel değişimler, öğrenci eğitimi, yabancı dilde radyo yayınları gibi farklı alanlara başvurularak ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Moskova Radyosu (*Radio Moscow*) örnek olarak verilebilir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda kıtadaki bağımsızlık hareketlerinin çoğalması Moskova Radyosu'nun Afrika'ya dair hizmetlerinde değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur. Portekizcede ve aralarında Zulu, Somali dillerinin de bulunduğu 11 Afrika

dillinde yayın faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır (Winek, 2009: 103). Mısır-SSCB arasındaki kültürel etkileşim alanında öğrenci değişimi ve akademiden örnek verilebilir. Sovyet akademisyenler gönderilerek Mısır'ın yüksek eğitim sistemi desteklenmeye çalışılmıştır (Copp, 1986: 222)

Sovyetler'in, Afrika ile gelişen ilişkilerinde en önemli gösterge olarak askerî ve ekonomik yardım kullanılabilir. Moskova'nın Üçüncü Dünya'ya dair politikasının ekonomik yardıma dayandığı (Iandolo, 2014: 34) ifade edilebilir. Sovyetler'in Üçüncü Dünya siyasetinin ana unsurlarından biri olan ve 14-26 Şubat 1956 tarihleri arasında gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi bağımsızlığını yeni kazanan devletlere ekonomik yardım yapılmasında, bu bölgenin barış alanının kapsamına alınmasında ve ulusal burjuvaziye yönelik adımlarda Hruşov'u yetkilendirilmiştir (Laidi, 1990: 4). Bu yardımlar genel olarak kalkınma odaklıdır. 1963-68 yıllarında SSCB'nin Birleşmiş Milletler'deki (BM) temsilcisi olan Nikolai Fedorenko'ya göre SSCB'nin kalkınma merkezli siyaseti yabancılara ait şirketlerin mallarının millileştirilmesini, yerel sanayinin geliştirilmesini, devlete bağlı ekonominin yaratılmasını ve tarımsal reformların desteklenmesini içermektedir (Fedorenko, 1964: 1).

Yıllar içerisinde hem yardım miktarı hem de yardım alan devlet sayısında artış yaşanmıştır. 1959-64 yılları arasında Moskova, Kuzey Afrika ile olan ticari bağlarını arttırmıştır (Smith, 1985: 144). Sahraaltı Afrika'yı da kapsamına almıştır; özellikle Gine öne çıkarılmaktadır (Smith, 1985: 144). Gine lideri Sekou Touré, Hruşov'un aktif olarak desteklediği bir liderdir. Gine, Sovyet etkisinin yayılması için umut vaat eden bir hedef olarak değerlendirilmekte idi. Çünkü Fransa ile birlik olma fikrine karşı çıkmıştı (Nogee ve Donaldson, 1985: 194). Bir dönem SSCB, Afrika devrimini Gine'den başlatmayı hedeflemekte ve Gine'nin sosyalizme dayalı kalkınmasını Afrika'nın siyasi kalkınması için örnek olarak kullanmayı istemekteydi (Hutcheson, 1980: 56). Gana lideri Nkrumah, Mali lideri Keita da desteklenmekteydi çünkü Sovyetlere göre söz konusu isimler kendi tip sosyalizmlerini oluşturabileceklerdir (West, 2008: 230). West'e göre Gana, Gine, Mali bir dönem komünist yöntemi benimsemiş devletler olarak nitelendirilmektedir (West, 2008: 238). Ülkeyi sosyalist sisteme sokma koşulu ile askerî ve ekonomik destek verilmekteydi. Touré ve Nkrumah, SSCB'ninkine benzer ekonomik politikalar uygulamaktaydı (West, 2008: 238).

Sovyetler'in Üçüncü Dünya'daki komünist olmayan devletlere 1950'lerin ortalarında vermeye başladığı uzun dönemli kredilerin ayrı bir yönü bulunmaktadır. Yardım yapılacak devletler ve yardımın zamanlaması dikkatlice seçilirken yardımın büyük ve gösterişli projelere yapılması tercih edilmiştir (Nogee ve Donaldson, 1985: 155). Örneğin Mısır'da Asvan Barajı ile kamu sektöründeki büyük endüstriyel projeler desteklenmiştir (Guan-Fu, 1983: 72). Böylelikle yardımlarla sömürgecilğe, emperyalizme ve Batı kaynaklı bölgesel

paktlara karşı çıkılarak kalkınmada uygulanabilecek en iyi modelin SSCB'ye ait olduğu gösterilmek istenmiştir. İkili ilişkilerin incelenmesinde yararlanılacak verilerden bir diğeri de SSCB'nin yaptığı askerî yardımlardır. 1955-60 yılları arasında Sovyetlerin Üçüncü Dünya devletlerine yardımında ilk sırayı Mısır almıştır (Nizameddin, 1999: 24); Gine, Fas, Kongo ve Cezayir ise en alt sıralardadır. 1960'ların başında Sahraaltı Afrika, Sovyet askerî yardımlarını almaya başlamıştır. 1960'ta Gine (Joshua ve Gibert, 1969: 33) ile başlayan yardımları, 1961 yılında Gana ve Mali ile yapılan andlaşmalar izlemiştir. Sayılan üç devletin ortak noktaları Moskova'nın seçimine ışık tutmaktadır: Bu devletler pan-Afrikanist ve Batı karşıtı siyaset izlemektedir. 1961-64 arası Sovyet askerî yardımlarında yine Mısır başta iken aşağı sıralarda Cezayir, Somali, Fas, Gana, Mali ve Tanzanya yer almaktadır (Nizameddin, 1999: 24). Gana'nın bu listedeki sıralanmasında birtakım koşullar etkili olmuştur. 1960-61 yıllarındaki Kongo Krizi'nde yaşananlar SSCB'nin Gine ve Gana'ya olan politikalarını etkilemiştir. Kongo içinden Lumumba'ya destek gelmemesi, Batı'nın Lumumba aleyhine Kongo'ya müdahale etmesi, SSCB'nin yardımlarının yetersiz kalması ve sonuç itibarıyla Lumumba'nın ölmesi Sovyetlere bazı politikalarını sorgulatmıştır. Ayrıca Gine'ye yapılan yatırımlar sonuç vermemekte örneğin kalkınma projelerinin tamamlanması gecikmektedir (Iandolo, 2012: 699). Gine lideri Touré'yi devirme planına dahil olduğu olduğu gerekçesiyle Sovyet büyükelçisi 1961'in Aralık ayında da sınır dışı edilmiştir (Iandolo, 2012: 699). Touré'nin tutumu bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerle ekonomik işbirliğinin zor olduğunu ve masraflı yatırımlar gerektirdiğini Moskova'ya göstermiştir (Iandolo, 2012: 699). Diğer taraftan Kongo Krizi, Afrika'da Sovyet sosyalist modelinin yayılmasına Batı'nın izin vermeyeceğini göstermiştir. Iandolo'ya göre bağımsızlığını yeni kazanan diğer ülkeleri Sovyet ittifakına çekmek adına Gana ve Gine'yi örnek yapmak için yardım etme politikasında SSCB büyük oranda gücünü (Iandolo, 2012: 699) ve giderek "momentumunu kaybetmiştir" (Iandolo, 2012: 700). Örneğin SSCB'de eğitim görececek Ganalı askerlerin sayısı azaltılmış Sovyet ekipmanına sahip olmak için gereken şartlar daha ağırlaştırılmıştır (Iandolo, 2012: 700).

Diplomatik alanda da çeşitli adımlar atılarak ilişkilerin yakınlaşması hedeflenmiştir. Bağımsızlığını kazanan ülkeler ile ilişkiler kurulmuştur. 1955'te Libya ile diplomatik ilişkiler başlamıştır (H., 1956: 359). 1956'dan SSCB-Liberya arasında diplomatik ilişkilerin kurulması örneği ve Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da büyükelçiliğin açılması verilebilir. Sahraaltı Afrika'da ilk Sovyet büyükelçilikleri Gana ve Gine'de açılmıştır (Nogee ve Donaldson, 1985: 194). Sovyetler, Afrika'da diplomatik varlığını arttırmayı hedeflemiştir. Afrika devletleri Moskova'ya iki ya da üç diplomatik personel gönderirken Sovyetler yüzlerce personeli kıtada görevlendirmiştir (Nogee ve Donaldson, 1985: 154).

Üst düzey ziyaretler de diplomatik ilişkilerin bir parçası olmuştur. 1958'de Cemal Abdül Nasır, 1959'da Etiyopya İmparatoru Haile Selassie ve Gine lideri Sékou Touré SSCB'ye resmî ziyaret düzenlemiştir. Touré, Sahraaltı Afrika'dan SSCB'yi ziyaret eden ilk lider olmuştur (Iandolo, 2012: 693). Hruşov ise kıtaya ziyaretini 1964'te Mısır'daki temaslarıyla gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin niteliği Afrika ile ilişkiler kapsamında önemlidir. Hruşov'un kıtaya düzenlediği tek ziyaret olmuştur ve istisnaîdir (Shubin, 2004: 106). Öncesindeki ve sonrasında gelen Sovyet liderleri kıtaya ziyaret düzenlememiştir.

Diplomatik alanda faaliyet gösteren Kremlin'in Afrika ile ilişkilerindeki araçlardan biri de BM'dir. Asya ve Afrika'dan yeni üyelerin katılımı Moskova'nın BM'ye yaklaşımını değiştirebilecek nitelikte olmuştur (Morison, 1964: 33). En başta verilecek örnek veto gücünün kullanılmasıdır. Üçüncü Dünya devletlerine yönelik kararlarda veto gücünü kullanarak destek sağlamıştır. Ayrıca sömürge karşıtı mücadele kapsamında BM'de dekolonizasyona dair çeşitli önerilerde bulunmuştur. Sömürgecilik ilişkilerini etkileyebilen önemli bir unsur olmuştur çünkü sömürgecilik üzerinden hem Batı'yı eleştirebilmekte hem de BM'de SSCB ve Bağlantısızlar arasındaki geniş uzlaşmayı koruyabilmektedir (Morison, 1964: 34). Diğer bir ifadeyle Moskova, sömürge karşıtlığı üzerinde yeni devletlerle fikir birliği oluşturmayı hedeflemiş ve bu yönde çalışmıştır. Sömürgeciliğin tasfiye edilmesi ve bağımsız devletlerin kurulması kapitalizmin yenilgiye uğraması, sosyalizmin kazanması olarak algılanmıştır. Dolayısıyla sömürgecilik ve sömürge karşıtlığı SSCB ve bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında en fazla öne çıkan ortak noktalardan biri olmuştur. Üçüncü Dünya üzerinde etkiye sahip olmak isteyen Moskova'nın BM'deki bazı faaliyetleri de bu duruma örnektir. BM Genel Kurulu'nun sömürge ülkelere ve halklarına bağımsızlık hakkı tanıyan Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesin İlişkin 1514 (XV) sayılı 14 Aralık 1960 tarihli kararına dair inisiyatifin ortaya atılmasında ve hazırlık çalışmalarında önde yer almıştır. Tüm sömürge halklarının yabancı boyunduruktan hemen ve tümüyle kurtulması yönünde taslak karar tasarısını BM Genel Kurulu'na vermiştir (Reinalda, 2009: 446). Sömürgeciliğin tasfiyesine yönelik karar ve önerileri kimi zaman Üçüncü Dünya devletlerince kabul edilmemiştir. Fakat Batı ile kıyaslandığında SSCB'nin sömürge karşıtlığı öne çıkmaktadır çünkü Batılı devletler o dönemde sömürgeciliğin ani tasfiyesini kabul etmemiş; bunun istikrarsızlığa sebep olacağını savunmuştur (Reinalda, 2009: 446).

3) Afrika ile İlişkileri Etkileyen Faktörler:

Afrika-SSCB ilişkileri; Bandung Konferansı'ndan, Afrika'nın devrimci potansiyelinden, Moskova'nın ÇHC ve Batı devletleri ile ilişkilerinden ve kıtadaki siyasi tablodan etkilenmiştir. Ayrıca Moskova'nın Afrika politikası

Sovyet iç siyasetiyle, 1957’de ilk yapay uydu olan Sputnik’in uzaya gönderilmesi örneğinde görüldüğü gibi SSCB’nin teknolojiye ilerleme kaydetmesiyle, uluslararası konjonktürde yaşanan değişikliklerle yakından ilgilidir. Füze ve uzay teknolojilerinde elde edilen başarılar, Sovyet modernleşmesi ve bunların Batı dünyası üzerindeki caydırıcı etkisi Afrika ile olan ilişkilerin artmasına neden olmuştur. Hruşov, Sputnik’i diplomatik bir avantaja çevirmeye çalışmıştır; diğer bir ifadeyle Sputnik’in başarısı Zwick’e göre Sovyet dış politikasına yeni bir boyut eklemiştir (Zwick, 1990: 38). Batı ile kıyaslandığında Sovyet ekonomisinin gelişmesi (Iandolo, 2012: 684) de etkili faktörler arasındadır.

a) Bandung Konferansı Örneğiyle Bağlantısızlar Hareketi

Asyalı ve Afrikalı liderlerin ilk defa bir araya geldiği Endonezya’da 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında düzenlenen ve Bağlantısızlar Hareketi’nin bir parçası olan Bandung Konferansı’nda komünist güçlerin ve milliyetçilerin işbirliği (Nogee ve Donaldson, 1985: 148) yapması SSCB’nin Üçüncü Dünya devletleri ile ilişkisini başlatması ya da geliştirmesi için önemli bir fırsat ve adım olmuştur. Konferansa katılanların Batı karşıtı bir retorik kullanılmasını Moskova memnuniyetle karşılamıştır (Natufe, 2011: 80). Bu çerçevede Sovyetler’in bu konferansı; bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelere komünizmin yerleşmesini sağlamak, kıtadaki varlığını ve etkisini arttırmak için fırsat olarak değerlendirdiğini ifade etmek mümkündür (Natufe, 2011: 80).

Bandung Konferansı, Sovyet Komünizminin Afrika’ya girmesine dair hazırlık adımı olarak da nitelendirilebilir. Hazırlık yapılacak alanlardan birisi de sömürge karşıtlığına ilişkindir. Moskova’nın etkisini arttırmak için SSCB’nin sömürge karşıtlığının bağımsızlığını yeni kazanan Asya ve Afrika devletlerinin sömürge karşıtlığı ile uyum içinde olması gerekmiştir (Morison, 1964: 5). Yine BİBY’nin altı çizilerek bahse konu prensip çerçevesinde ilişkilerin yürütülmesi hedeflenmiş ve buna imkân yaratılmaya çalışılmıştır. Hruşov, BİBY’nin Bandung Konferansı kararlarına yansıdığı görüşündedir (Khrushchev, 1959: 9). BİBY ve Bandung Konferansı’na ilişkin bir örnek SSCB Yüksek Sovyeti’nin 9 Şubat 1955’te açıkladığı 5 Prensip’tir çünkü Bandung Konferansı’nda öne çıkan ilkelerin desteklenmesi girişimi olarak ifade edilebilir (Laiidi, 1990: 4). Toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı duyulması, saldırmazlığın benimsenmesi, devlet içişlerine karışılmaması, ilişkilerde eşitliğin ve karşılıklı çıkarın sağlanması, barışçıl bir arada yaşama üzere beş prensibin kabul edilmesiyle Asya ve Afrika’da bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin dış politikalarıyla ortak noktanın bulunabileceği süreç başlatılmıştır (Morison, 1964: 5). SSCB Yüksek Sovyeti tüm devletler arasındaki ilişkilerin bu uluslararası prensiplere dayanması gerektiğini ve böylelikle işbirliğinin gelişebileceğini açıklamıştır (Ro’i, 1973: 139). Hruşov da bir makalesinde bu duruma örnekler vermiştir. Asya ve Afrika

ülkelerinin katıldığı Bandung Konferansı'nın kararlarında BİBY prensibinin yer aldığını belirttikten sonra Avrupa'dan, Asya'dan ve Afrika'dan birçok devletin bu prensibi dış politikasının ana prensibi olarak açıkladıklarını ifade ederken de BM Genel Kurulu'ndan da BİBY prensibine destek geldiğini belirtmiştir (Khrushchev, 1959: 9). Bunun yanında 1956 tarihli 20. Kongre'de Hruşov "Afrika hakları uyandı" ifadesini kullanarak (Morison, 1964: 8) taraflar arasında uyum ve benzerlik kurmaya çalışmıştır.

b) Afrika'nın Potansiyel Devrimci Karnesi

Hruşov döneminde Sovyetler'in ideolojisi ve kıtadaki karşılığı arasında uyumsuzluk mevcuttur. Kıta, SSCB'nin ideolojisine birebir uyan yansımaları sahip değildir; Moskova'nın siyaset-ideoloji düzlemi ile Afrika kıtasının siyaset-ideoloji düzlemi arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumda Afrika ile ilişkiye sahip olmak veya ilişkileri geliştirebilmek adına SSCB'nin "yeni kavramlar" ortaya atmasına ya da mevcut olanları değiştirmesine gerek duyulmuştur. Diğer yandan Hruşov'un kıtada devrimci potansiyel ifadesine odaklanması Afrika'da bu alanda Sovyetler ile işbirliği yapmada ve işbirliğini sürdürmekte etkin ve istekli olan bazı güçlerin olduğunu göstermiştir. Fakat genel itibarıyla Afrika'da Sovyet ideolojisine dair kilit unsurların eksikliği Sovyetler'in fikirlerinin yüzeysel ve yapay bir şekilde uygulamaya aktarılmasına yol açmıştır (Nogee ve Donaldson, 1985: 151). Afrika'daki devrimci potansiyeli değerlendirmek için kullanılacak bir diğer unsur Afrika sosyalizmidir. Afrika sosyalizmi ve Sovyet ideolojisi arasındaki mesafeden yola çıkılarak Afrika-SSCB ilişkilerinin başlama ve gelişme süreçlerinin dinamikleri değerlendirilebilir. Hruşov döneminde tek bir Afrika sosyalizminden bahsedilmemektedir; birden fazla ve birbirinden farklı Afrika sosyalizmleri bulunmaktadır. Diğer yandan bu farklılıklar arasında dahi ortak noktalar bulmak mümkündür. Bazı Afrikalı sosyalistlere göre Afrika, sınıf mücadelesine ilgisizdir (Klinghoffer, 1969: 126). Başta üretim araçları olmak üzere çeşitli unsurların yabancıların egemenliğinden/kontrolünden çıkarılıp mülkiyetin Afrikalılara geçmesi amaçlanmıştır. Afrika sosyalizminin; yabancıların elinde olan büyük üretim araçlarının, ithalat ve ihracat ortaklıklarının, madenlerin, bankaların 'Afrikalılaştırılmasını' hedeflediği ifade edilebilir. Başka bir deyişle kamu hizmetlerinin ve ekonominin Afrikalılaştırılması öne çıkmaktadır (Adedeji, 1999: 406). Gine'den örnekler verilebilir. SSCB'nin Gine Büyükelçisi Temmuz 1960'ta ekonomik kalkınma, millileştirme ve tarımsal kolektifleştirme ile Gine liderliğinin sosyalist politikalar izlediğini ifade etmiştir (Friedman, 2015: 281). Gana'dan da örnek verilebilir. İdari teşkilatlandırmasının yüzde 60'ında Afrikalılaştırılmaya gidebilmiştir (Quinn, 2016: 91). 'Afrikalılaştırmak' salt bağımsızlığına kavuşmuş devletin ekonomide başat rolü üstlenmesini değil; Afrikalı iş adamlarının yabancı ortaklıkların mülkiyetini almasını ve böylelikle

ekonomide söze sahip olunmasını da kapsamaktadır. Aynı zamanda sömürge döneminden kalan ekonomik yapılara daha fazla Afrikalının istihdam edilmesi de amaçlanmıştır (Weizu, 1999: 777). Örneğin Touré'nin Gine'ye dair kalkınma planının büyük bir bölümü ekonominin millileştirilmesine ve devlet planlamasına dayanmakta idi (Hutcheson, 1980: 92). Güney Afrika Birliği'nden Özgürlük Tüzüğü'nden de örnek verilebilir. Temel üretim araçlarının millileştirilmesine, yeniden dağıtılmasına ve ekonominin farklı alanlarında devletin kontrole sahip olmasına odaklanmakta idi (Filatova, 2012: 522). Bütün büyük mülklerin millileştirilmesinin yanı sıra toprağın yeniden dağıtılmasını, endüstri ve ticaret üzerinde devlet kontrolüne sahip olunmasını içermektedir (Filatova, 2012: 523). Bu sayılan örnekler Afrikalılaştırma başlığı altında ekonomide kapsamlı ve çok sayıda adımın atıldığını göstermektedir. Afrika devletleri-SSCB arasındaki ilişkilerde Moskova tarafından da benzer yöntemler öne çıkarılmaktadır. Ulusal demokrasi olarak adlandırılan geçiş devresinde Moskova; yabancıların sahip olduğu işletmelerin millileştirilmesini, ve bu bağlamda kapitalizmin yerel unsurlarının kamulaştırılmasını, dış yardımın reddedilmesini, Moskova'nın yardımlarının kabul edilmesini, tarım reformunun yapılmasını, köylü tarımının yerine devletin işlettiği büyük ölçekli çiftliklerin kurulmasını gözetmekteydi (Mosely, 1964: 89).

Sovyet ideolojisinden bir diğer farkı da Afrika sosyalizminin komünist partilere yer vermemesidir. Buna ilaveten Afrika sosyalizminin kıta dışına çıkan sosyalizmi, uluslararası sosyalizmi hedeflediğini söylemek zordur. Kwame Nkrumah ve Nijerya'nın ilk cumhurbaşkanı Nnamdi Azikiwe gibi dönemin önde gelen liderleri devrimci niteliğe sahiptir ama gerek kendi ülkesinin gerekse Afrika kıtasının dışına çıkan hedefleri bulunmamaktadır (Filatova, 2007: 225). Afrika sosyalizmi; Afrika'nın değerlerine ve kimliğine uygun yeni bir düzen kurmayı amaçlamaktadır. Yukarıda genel hatları çizilen bu ortama karşın SSCB; Afrika'daki potansiyeli, eldeki verileri kullanmaya çalışmıştır. Milliyetçiliğe yaklaşmış ve kıtadaki devrimci milliyetçilik Moskova tarafından bir entelijansiya hareketi olarak yorumlanmıştır (Nogee ve Donaldson, 1985: 151). Afrika'daki veriye uymak için bir diğer değişiklik ulusal burjuvazi kavramında yaşanmıştır. İşçi sınıfı ile ilişki kurabilmek adına ulusal burjuvaziye ilişkin değişikliğe gidilmiştir. Charles'a göre SSCB proletaryanın kurtuluşu için dış politika ürettiğini öne sürmektedir ve bu sınıfın çıkarları geçici olarak ulusal burjuvazi ile özdeş olabilir (Charles, 1978: 696). Fukuyama'ya göre Hruşov ve onu destekleyen teorisyenler Afrika'daki ulusal burjuva kalkınma sürecinde kapitalist dönemin atlanıp Afrika sosyalizmi tipinde sosyalist bir devletin kurabileceği görüşündedir (West, 2008: 232). West'e göre Gine lideri Touré'nin ve Gana lideri Nkrumah'nın yükselmesi burjuva liderlerinin, işçi-burjuva partilerinin sosyalist yöne doğru çekilmesinin işaretidir (West, 2008: 232). Bu bağlamda işçi sınıfı üzerinde Moskova ilgisini korumuş; 1950'lilerin sonunda

Afrika işçi sınıfı kendine has özellikleri olan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir tutumun en önemli nedeni olarak da proleter siyasi partilerin eksikliği gösterilmiştir (Charles, 1978: 696). Morison'a göre Hruşov dönemi ve öncesi yıllarda Afrika işçi sınıfının devrimci potansiyeli yoktur. Morison, Yu. N. Popov'un Afrika'daki işçi hareketlerine dair yaptığı çalışmasının sonuçlarına yer vermektedir. Buna göre işçi sınıfı ve ulusal burjuvazi arasındaki anlaşmazlıklar en üst sırada yer almamaktadır. Temel sorunlar Afrika halk yığını ve yabancı sermaye arasındadır (Morison, 1964: 46)

Bu bağlamda burjuva demokratik devrimi fikri de değerlendirilebilir. Lenin'e göre burjuva devrimi esnasında yarı-sömürge devletlerindeki ulusal kurtuluş güçleri desteklenmelidir çünkü burjuva devrimi için çalışılmaktadır. Lenin'e göre böyle bir politika emperyalizmin kökenlerine zarar vermeye yardımcı olacaktır çünkü emperyalistleri pazar ve sermaye ile olan bağlarından mahrum edecektir. Böylelikle halkın feodalizmden uyanma sürecine ve burjuva demokratik devrim adımına yaklaşılabilecektir (Mosely, 1964: 87). Fakat Afrika'da bu noktada eksiklik mevcuttur ve SSCB bu eksikliği gidermek için ulusal demokrasinin benimsenmesi gibi yöntemlere başvurmuştur. Mosely'e göre ulusal demokrasi kavramı ile de komünist ideolojiye katkıda bulunulmuştur çünkü burjuva devriminin erken evreleri ile sosyalizmin yerleşmesi olan son evre arasındaki boşluğu doldurmak için ulusal demokrasi kavramı kullanılmıştır (Mosely, 1964: 87).

Hruşov yönetimi, Afrika ile ilişkilerini geliştirmek, bu siyasetini meşrulaştırmak için kıtadaki devrimci potansiyeli öne çıkarmıştır. Hruşov'un Üçüncü Dünya'daki devrimci potansiyelden umutlu olduğu, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki mücadelede rol alabileceğini düşündüğü belirtilebilir. Örneğin 1961'deki Komünist Parti Kongresi'ne Gine, Gana ve Mali'den delegelerin katılması buradaki kabile yapısından özellikle sosyo-politik ve ekonomik alanda Marksist-Leninist yapılanmaya geçişte bir umut olarak algılanmıştır. Gine, Gana ve Mali, Hruşov döneminin en kuvvetli yıllarında SSCB'nin müttefikleri olarak değerlendirilmektedir (Charles, 1978: 696).

“Devrimci potansiyel”, Moskova'nın kıtada müttefik arayışında da rol oynamıştır. Kazablanka Bloğu ve Brazaville Bloğu bahse konu arayışta kullanılabilecek bir örnektir. Devrimci potansiyel, Afrika'nın bütünleşmesinde federal bir yapıyı savunan Kazablanka Bloğu ile Sovyetler'in ilişkisinde etkili olmuştur. Gine, Gana, Mali, Mısır, Cezayir, Libya ve Fas'ın bulunduğu bu bloğu Sovyetler; Batı karşıtı tutumu ve sol yapıda olduğu gerekçesiyle desteklemiştir. Brazzaville Grubu yerine Kazablanka Grubu tercih edilmiştir (Morison, 1964: 29). Aralarında Senegal, Mali, Çad ve Nijer'in de bulunduğu Brazaville Grubu; Batı yanlısıdır ve Fransa'nın teknik ve mali desteğini kaybetmek istememektedir (Pick, 1961: 80). Afrika Birliği Teşkilatı'nın kurulmasından sonra grubun dağılmasına rağmen Hruşov'un desteği devam etmiştir. Örnek olarak yüksek

dereceli Sovyet nişanı olan SSCB Kahramanlık Nişanı'nın 1964'te Cezayir lideri Ben Bella ve Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'a verilmesi gösterilebilir (Biggio Jr, 1966: 66)

Her ne kadar Moskova, Afrika'nın devrimci potansiyelinden umutlu olsa da kıtanın aynı yaklaşıma sahip olmadığını gösteren bir takım örnekler mevcuttur. SSCB'nin Afrika'da işbirliği yaptığı veya ilişkilerini geliştirdiği bir devlet sonradan tutum değişikliğine gidebilmektedir. Bu tutum değişikliğine Gine-Sovyet ilişkilerinde rastlamak mümkündür. Başlangıçta Gine Fransa ile kötüleşen ilişkilerine karşın Sovyet bloğuna giderek daha fazla yakınlaşmıştır (Iandolo, 2012: 694). Yakınlaşmayı gösterecek örnek silah temini konusunda verilebilir. Aynı dönemde Gine'ye Çekoslovakya'dan ilk silahların ve danışmanların gelmesi önemlidir (Iandolo, 2012: 691). Bu durum değişerek, yakınlık bozularak SSCB ve Gine arasında gerginlik yaşanmıştır. İki devlet arasındaki gergin süreç içişlerine karıştığı gerekçesiyle Séko Touré'nin Sovyet elçisini Aralık 1961'de sınır dışı etmesine kadar gitmiştir (Hutcheson, 1980: 50).

c) Çin ile Rekabet

1950'li yıllarda nispeten iki devletin Afrika'daki faaliyetleri rekabetçi olmayan ve birbirini tamamlayıcı nitelikte olarak değerlendirilebilir (Joshua ve Gibert, 1969: 32). Fakat ilerleyen dönemlerde bu durum değişmiş; Afrika dahil çeşitli bölgelerde ve konu başlıklarında rekabet etkisini göstermiştir. Tellal'a göre Sovyet-Çin anlaşmazlığı 1950'lilerden 1960'lara geçerken ortaya çıkmıştır (Tellal, 2007: 364). Sosyalizmin inşasında proletaryanın rolü ile başlayan ideolojik anlaşmazlığa bu süreç zarfında yenileri de eklenmiştir. ÇHC, SSCB'nin dayatmalarından kurtulmayı istemiştir. Stalin sonrası dönemde SSCB kolektif liderliği uygularken ÇHC, tek adam yönetimini benimsemiştir (Tellal, 2007: 364). Bir diğer anlaşmazlık konusu komünist blokta liderliğin kim olduğudur.

Temmuz 1960'da Sovyet danışmanlar Çin'den çekilmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Ekim 1961 tarihli XXII. Kongresi'nde SSCB ve Çin arasında bir uyuşmazlığın olduğu dünya kamuoyu ile paylaşılmıştır (Armaoğlu, 1967: 35). Kamuoyu önündeki en son anlaşmazlık Temmuz 1963'te yaşanmıştır (Friedman, 2015: 288)

ÇHC'nin liderliğe oynamasını tetikleyen durum SSCB'nin BİBY'i benimseyerek uygulamaya almasıdır çünkü ÇHC, söz konusu ilkeyi güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılamıştır (Friedman, 2015: 274). 1959 yılının sonunda Sovyet yönetimin *Pravda*'da Çin'in Hindistan ile olan sınır anlaşmazlığında tarafsız olduğunu açıklaması (Friedman, 2015: 275) ÇHC'nin söz konusu rahatsızlığına işaret etmektedir.

1950'li yılların başında iki devletin önemli dış politika başlıklarında işbirliği içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Hindinin üzerindeki 1954

tarihli Cenevre Konferansı'nda yapılan işbirliği, 1956'da Polonya ve Macaristan'da yaşanan istikrarsızlık üzerinde yüksek istişare yapılması ve yine 1956'da Kuzey Kore lideri Kim Il Sung karşısında ortak tutum takınmaları örnek olarak verilebilir (Radchenko, 2012, s.111). Diğer yandan bu tablo ilişkilerin pürüzsüz olduğu anlamına gelmemektedir. İlişkilerin en iyi zamanlarında dahi gerilimler yaşanabilmektedir fakat bu durum ilişkilerin genel gidişatını etkilememiştir (Radchenko, 2012, s.111). 1954'teki Cenevre Konferansı ve 1955'teki Bandung Konferansı dönemlerinde Çin gücünü artırma ve komşularıyla yakınlığı artırma hedeflerini bir nebze de olsa gerçekleştirmiştir. Fakat siyasi ve ekonomik olarak yeterince güçlü olmaması nedeniyle çatışmadan uzak durmayı hedefleyerek uluslararası komünist hareketin dış politikasında SSCB'nin liderliğini takip etmiştir (Friedman, 2015: 271). Yine 1954'te SSCB ise Çin'in kendisine karşı dile getirdiği ideolojik ve siyasi şikayet temellerini gidermeye çalışırken aynı zamanda Sovyet-Çin ilişkilerinde liderliğini korumayı da hedeflemiştir (Ro'i, 1973: 347).

Diğer yandan ÇHC, sömürgeler ve bağımsızlıklarını kazanan bölgeler için siyaset izlemekten geri kalmamıştır. Çin Komünist Partisi'nin Propaganda Bölüm Başkanı Lu Dingyi'ye göre Çin teorik alanda söz konusu bölgelere örnek teşkil etmektedir (Friedman, 2015: 271). 1960'lı yılların başlarından itibaren Üçüncü Dünya üzerinde ÇHC ve SSCB arasındaki rekabet giderek artmıştır (Legum, 748).

İki devlet etki alanı rekabeti içerisine girmiştir. ÇHC, Afrika ve Asya devletleri bağlamında tek süper güç olmayı hedeflemiştir (Mosely, 1964: 96) ve Sovyetler'in etki alanını sorgulamaya açmıştır. ÇHC'nin Üçüncü Dünya'da etki yarışına katılmasına neden olarak SSCB'nin Çin'in önemli coğrafi bölgelerdeki çıkarlarına destek olmaması gösterilebilir. Tayvan konusunda SSCB'nin ilgisiz olması ve Çin'i değil de Hindistan'ı desteklemesi örnek olarak verilebilir (Hoffman, 1987: 22). Siyasi faaliyetlerin yanında taraflar ideoloji alanında da rekabet içerisine girmişlerdir. Devrimci savaşların ve isyanların desteklenmesi 1960'tan sonra iki taraf arasında başlıca tartışma konusu haline gelmiştir (Hosmer ve Wolfe, 1983:16). ÇHC'ye göre sömürge yönetimi altındaki halkların bağımsızlıklarına kavuşması Moskova için ikincil önceliğe sahiptir (Scalapino, 1964: 642); Çin'e göre SSCB'nin asıl hedefi Batı ile yakınlaşmaktır. Çeşitli resmî propaganda faaliyetlerinde bu tutuma rastlamak mümkündür. 1963-64 yılları arasında Çin Komünist Partisi'nin yayın organı olan *Renmin Ribao*'da yayımlanan bir editör yazısında SSCB emperyalistlerden, sömürgecilerden yana olmakla ve ulusal kurtuluş hareketlerine olabilecek her yolla karşı çıkmakla ve bu hareketleri geri çevirmekle suçlanmıştır (Radchenko, 2012: 113).

Çin, SSCB'nin Üçüncü Dünya adına konuşma hedefinin geçersiz olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Scalapino'ya göre SSCB;ÇHC'nin Afrika "devrimini" dünya gücü olabilmek için kendi kontrolü altına almayı hedeflediği

görüşündedir (Scalapino, 1964: 653). 1963 yılındaki Tanzanya’da gerçekleşen Üçüncü Afro-Asya Halkları Dayanışma Konferansı’ndan sonra taraflar arasında aktif rekabet ortaya çıkmıştır (Joshua ve Gibert, 1969: 33); ÇHC, Sovyetler’in etki alanını daraltmayı hedeflemiştir. ÇHC, siyasi şiddete yatkın olan grupları desteklerken SSCB ise devrimci hedeflerini ve özelliklerini dikkate almadan ulusal liderlere ekonomik ve moral destek verme sözünde bulunmuştur (Joshua ve Gibert, 1969: 33). ÇHC, olası bir çatışmada Asya-Afrika ülkelerinden ziyade Moskova’nın farklı milletleri destekleyeceğini öne sürmüştür. 1963’te Tanzanya’da düzenlenen Afro-Asya Halkları Dayanışma Toplantısı’nın toplantısında Çin delegasyonu, farklı ırklar arasında çatışma çıkması durumunda Sovyetler’in daima beyaz ırkların yanında olacağını savunmuştur (Brazinsky, 2017: 182). Bu gibi suçlamalara karşın Hruşov Eylül 1964’te Sovyetler olarak beyaz ırka mensup olduklarını ve sarı ırka yardım ettiklerini çünkü SSCB’nin rehberinin ırkçı siyaset değil Lenin’in çizdiği ilerlemeci ulusal siyaset olduğunu ifade ederek cevap vermiştir (Radchenko, 2012: 114). Afrika ve Üçüncü Dünya’nın geri kalanına yönelik rekabetin yanı sıra ilgili politikalarda farklılıklar ve anlaşmazlıklar mevcuttur. 1958 tarihli Cezayir Bağımsızlık Savaşı Afrika’ya dair Çin-Sovyet anlaşmazlığının ve rekabetinin örneğidir. Natufe’ye göre Afrika’daki silahlı mücadele kavramı Çin’in silahlı mücadele yoluyla ulusal kurtuluş kavramıyla aynıydı. Diğer yandan ise Sovyetler’in Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nda takip ettiği politika ile ters düşmekte idi (Natufe, 2011: 160). ÇHC ve SSCB, emperyalizm yıkılana kadar ulusal kurtuluş savaşlarının devam etmesi gerektiğinde hem fikir olsa da farklılıklar yine mevcuttur. Hruşov, ABD’nin dahliyle yerel savaşların büyük güçler arasında nükleer gerilime sebep olabileceğini düşünmektedir. SSCB’nin nükleer silahlarda ikinci vuruş kapasitesine sahip olmasıyla Sovyetler’in öne geçmesini engellemek için ABD’nin çerçeveleme politikasına geçmesi yani yerel savaşları destekleme kararı alması önemlidir. (West, 2008: 231). ÇHC’ye göre yerel savaşlar devrimin önemli bir parçasıdır, kaçınılmazdır ve desteklenmelidir (Zagonia, 1962: 350).

Ayrıca Sovyetler’in kıtadaki siyasetine dair en önemli değişiklikten biri olan ulusal demokrasilerin desteklenmesi konusunda da farklı görüşler mevcuttur (Natufe, 2011: 153). Çin, burjuva yönetimi ve proletaryanın diktatörlüğü arasındaki geçiş döneminde kapitalist olmayan gelişme yolunun izlenmesini, Moskova’nın sosyalizme giden ‘parlamentar yolunu’ (Natufe, 2011: 153) eleştirmektedir. Pekin, ulusal demokrasilerin kalkınmada başarılı olmaları durumunda komünizmden uzaklaşabilecekleri; hatta ulusal demokrasiler tarafından komünist yolun yasaklanabileceği görüşündedir (Mosely, 1964: 90). Bu yüzden de ÇHC, ulusal demokrasi terimini kullanmakta çekincelidir. Devrimci demokrasi kavramının ortaya çıkmasında ve kullanılmasında Moskova-Pekin rekabetinin etkisi görülmektedir. 1960’larda ortaya atılan bu kavramla Çin’in ideolojik etkisinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü

Dünya'ya yönelik faaliyetlere böylelikle bir yön vermeye çalışıldığı görülmektedir.

Pekin-Moskova arasındaki en önemli anlaşmazlığın destek verilecek aktörler konusunda çıktığı söylenebilir. Çin, siyasi şiddete başvurmaya yatkın grupları destekleme taraftarı iken SSCB ise devrimci taleplere sahip olup olmadığına bakmaksızın ulusal liderlere destek olmayı savunmaktadır. Moskova kıtada burjuva hükümetlerinin desteklenmesi yanlısıdır; Çin, radikal proletaryanın desteklenmesi gerektiği görüşündedir (Sayle, 2016: 35).

d) Afrika ile İlişkilerde Batı ile Dengenin Sağlanması

Moskova, Afrika siyasetini oluştururken Batı ile ilişkilerdeki çıkarlarının zarar görmemesini, söz konusu siyasetin Batı ile ilişkilerinin önüne geçmemesini yani denge halinde yürütülmesini, Batı ile ilişkileri tehdit etmemesini gözetmiştir; Batı ile ilişkiler adeta bir öncelik haline gelmiştir. Örneğin ulusal kurtuluş hareketlerine destek verilmesini ve dünya komünizminin sömürgeciliğe son vermek için ulusal kurtuluş savaşlarına yardım etmede tarihi misyonunu olduğunu savunan Hruşov (Muehlenbeck, 2016: 10) diğer yandan bu desteğin Batı ile ilişkilerde gerginliğe neden olmaması için ihtiyatlıdır (Hosmer ve Wolfe, 1983: 22) . Bu durum ulusal kurtuluş hareketlerine verilen Sovyet desteğinin sınırlı olmasına neden olmuştur. Diğer yandan Soğuk Savaş konjonktüründe Batı ile Afrika'da karşı karşıya gelmek Orta Doğu, Asya ve Latin Amerika ile kıyaslandığında daha düşük bir ihtimaldir; bu gibi nedenlerle Hruşov, kıtayı ulusal kurtuluş mücadelesi alanı olarak görmeyi sürdürmüştür (Hosmer ve Wolfe, 1983: 22). Afrika'ya verilen destek Sovyetler'in ve bağımsızlığını kazanan veya kazanma sürecinde olan ülkelerin Batı ile ilişkilerine göre şekillenmiştir.

II. Sovyet Dış Politikasının Afrika'ya Uygulanması: İdeolojide ve Yöntemlerde Değişiklik

1) Neden Böyle Bir Değişikliğe Gidilmiştir?

Genel itibariyle ideoloji ve yöntemde değişikliğe giderek Sovyet ideolojisini Sovyet dış politikasıyla beraber götürmek ve bu politikayı bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin istekleri ile bağdaştırmak amaçlanmıştır. Sovyetleri bahse konu değişikliğe iten en önemli neden, Afrika'da sosyalizmin güçlü bir tabana sahip olmamasıdır. Afrika'da komünist partiler yoktur ya da azdır, zayıftır. Sınıf ayrımından ve işçi sınıfının varlığından söz etmek zordur. Bu yüzden Sovyetler Afrika'nın komünizm karnesini ikili ilişkilerde ve işbirliğinde başat ve tek koşul olarak ilan etmeksizin farklı aktörlerle kıta

ilişkilerini yürütmeyi ve işbirliğini arttırmayı hedeflemiştir. Batı karşıtı görünen, en fazla güce ve meşruluğa sahip ulusal liderlere ve kurtuluş hareketlerine dayanarak kıta ile ilişki kurmaya ya da ilişkiyi geliştirmeye çalışmıştır.

Bu dönemdeki siyasetin ve değişikliklerin şekillenmesinde etkili olan unsurlar arasında 1956 tarihli 20. Kongre’de alınan kararlar, 1957 tarihli Uluslararası Komünist Hareketi Deklarasyonu ve 1960’ta Moskova’da 81 Komünist ve işçi partisinin bir araya geldiği konferansta alınan kararlar bulunmaktadır (Natufe, 2011: 176). Örneğin barış içerisinde bir arada yaşamının politika olarak kabul edildiği 20. Kongre, Hruşov’un Üçüncü Dünya’ya olan yaklaşımı ve Sovyet politikası açısından kilit önem sahiptir. Burada Hruşov emperyalist sömürge düzeninin çökmesinin tarihi bir öneme sahip olduğunu ve Afrika halkının uyanmaya başladığını belirtmiş, bu bağlamda hangi düzlemde politikaların uygulanacağını işaretini vermiştir.

SBKP’nin kongrelerinde “Sovyet iç ve dış politikasına yön verecek olan Parti programı okunur ve kabul edilir” (Armaoğlu, 1967: 1). 20. Kongre’nin diğer kongrelere nazaran ayrı bir yerinin ve öneminin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Hruşov döneminin bu ilk Kongresi SSCB’nin hem iç hem de dış politikasında farklı ve kilit adımları beraberinde getirmiştir.

20. Kongre’nin en fazla öne çıkan unsuru Stalin’in ideolojik prensiplerinden ve politikalarından sıyrılarak iç ve dış politikada yeniliğe zemin hazırlamasıdır. Stalin’den arındırma ile, Stalin’in etkilerinin en aza indirilmesiyle diğer bir ifadeyle destalinizasyon ile Stalin devri politikaları değiştirilmek istenmiştir (Armaoğlu, 1967:8). Armaoğlu, 20. Kongre’ye ilişkin çeşitli başlıkları ortaya çıkarmıştır. Destalinizasyonun yanı sıra BİBY, ilk defa gelişen koşullara göre ele alınarak işlenirken sosyalizmin savaşın dışındaki araçlarla da kapitalist devletlere girmesi kabul edilmiştir (Armaoğlu, 1967:10). Yine sosyalizme ulaşmada farklı yolların benimsenmesi ve farklı araçların kullanılmasının kabul edilmesi de Kongre’nin bir diğer önemli özelliğidir. Armaoğlu’na göre böyle bir adım atmanın nedenlerinden biri SSCB’nin sosyal-demokrat partilerle ve Asya ve Afrika’daki milliyetçi hareketlerle iyi ilişkiler kurmayı amaçlamasıdır (Armaoğlu, 1967:10). Diğer öne çıkan unsur da ekonomik yardımlar yaparak, tarafsızlarla ilişkileri geliştirerek, ulusal kurtuluş hareketlerine destek vererek etki alanını genişletme politikasının takip edilmesidir. Batı ile ilişkilerde yumuşama politikasının izlenmesi de 20. Kongre’nin önemli özelliklerine eklenebilir.

Yukarıda bahsedilen unsurlar Afrika’ya yönelik siyasetin genel hatlarını belirlemek için kullanılabilir. Bunun yanında SSCB’nin iç siyasetine dair Kongre’de alınan *rastsvet* kararı da Hruşov’un kıta yönelik politikasını anlamada kullanılabilir. Böylelikle 20. Kongre incelenirken bütüncül yaklaşıma sahip olunabilir. *Rastsvet*; çok sayıda ve farklı ulusal kültürün gelişmesi ve

zenginleşmesi anlamına gelmektedir (Hammer, 1997, s. 19). Hruşov gelişme ve zenginleşmenin sağlanabilmesi için Stalin'in kısıtlayıcı siyasetinin aksine idarî de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda adımlar atmıştır. Hruşov, Kongre'deki konuşmasında gerek ekonomi yönetiminde gerek kültür faaliyetlerinde birlik cumhuriyetlerinin yetkilerinin arttırılması çağrısında bulunmuştur (Hammer, 1997: 26). Kadrolaşmada milliyetlerin gözetilmesinin de karar alma sürecinde büyük oranda ademimerkeziyetçiliğin gerçekleşmesini mümkün kıldığını eklemiştir (Hammer, 1997: 26). Sovyet lider, SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler arasında sağlık, eğitim ve barınma hizmetlerinin daha adil şekilde sunulacağını ifade etmiştir (Hammer, 1997: 26). Bu anlayışa göre sosyalizm, tüm halkları ve milliyetleri gözeterek ekonominin ve kültürün kapsamlı olarak gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamaktadır. Hruşov'a göre bu farklılıklara ve özelliklere göre ekonomik ve kültürel alanda siyaset oluşturulmalı ve faaliyete dökülmelidir (Hammer, 1997: 26). Bunun yanında sürgün edilen Kalmuk, Çeçen gibi Rus olmayan halkları Hruşov affetmiş ve neticesinde adı geçen halklar anayurtlarına dönebilmıştır (Benites, 2007, s. 89). Hruşov'un 20. Kongre'deki söylemleriyle ve Kongre'de alınan kararlar ile Stalin sonrası iç ve dış siyasete yön verilmiştir. Üçüncü Dünya ile ilişkileri geliştirmede farklı yöntemler benimsenmiştir. İçerde ve dışarıda farklı toplumlarla işbirliği ve ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de ideolojide ve siyasette taktiksel değişikliğe gidilmiştir. Komünist olmayan liderlerle işbirliği yapılabilmıştır. Bu adım SSCB içindeki değişikliğin de uzantısı olarak düşünülebilir çünkü Rus olmayan halklar özellikle ekonomik ve kültürel siyasetin yürütülmesinde işbirliğine davet edilmiştir. Farklılıkların gözetileceği açıklanmıştır. İçerideki farklılıkların tanınması, buna göre politika üretilmesi dışarıya da SSCB'nin yabancı devletlerle ilişkilerinde farklılıklara saygı duyacağı, buna göre siyaset üreteceği, işbirliğine gireceği mesajını vermektedir. Zhemukhov ve Aktürk'e göre Sovyetler'in milliyetler politikasını uygulamasının nedenlerinden biri olarak 20.yy'ın başında Avrupa sömürgesi altında yaşayan Asya ve Afrika halkları arasında sosyalist ideolojinin yayılmasının önemli olduğunu savunan Sovyet düşünürler vardır (Zhemukhov ve Aktürk, 2015: s. 39).

2) Bu Değişikliğin Niteliği Nedir?

Hruşov liderliğindeki SSCB'nin Afrika'ya artan ilgisi Sovyet dış politikasında, ideolojisinde ve kullanılan yöntemlerde bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Fakat Sovyet dış politikasının ana unsurları radikal bir biçimde yeniden tanımlanmamıştır; bunları gerçekleştirebilmek için yeni stratejiler üretmiştir (Zwick, 1990: 44).

Sovyet dış politikasında esneklik sağlanmıştır; örneğin iki kamp tezi değiştirilmiştir. Kısa dönem bir taktikten ziyade SSCB'nin dış politikasının genel

hattı olarak Hruşov'un ifade ettiği (Zwick, 1990: 86) “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” prensibi Afrika’ya da uyarlanmıştır. Dünya savaşıyla sonuçlanmayacak fakat her türlü aracın kullanabildiği kapitalizmle mücadele devam edecektir; Hruşov’a göre ideolojik mücadele olacaktır (Zwick, 1990: 87). 20. Kongre’de de belirtildiği üzere farklı toplumsal sistemlere sahip olan devletler ilişkilerini geliştirmeli, işbirliği yapılmalı ve aralarındaki güven ilişkisi kuvvetlendirilmelidir (Armaoğlu, 1967: 11). Moskova’ya göre kıtada desteklenen/desteklenecek olan “Sovyet müttefikleri” er ya da geç işçi sınıfının yolundan gidecek; sosyalizme ulaşmaya çalışacaktır. Kapitalist olmayan kalkınma yollarının takip edilmesiyle burjuva demokratik devrimi gerçekleşecek ve sosyalist devrime geçiş başlanacaktır. Netice itibarıyla Hruşov dönemi Sovyet dış politikası içerik ve şekil açısından değişikliğe uğramıştır (Zwick, 1990: 31).

BİBY’nin yanında sosyalizme giden farklı yöntemlerin olasılığının kabul edilmesi de Hruşov’un ideolojik revizyonun bir parçasıdır (Zwick, 1990: 86). Kapitalist olmayan gelişme yollarının benimsenmesi, “barış alanı”, “ulusal demokrasi”, “devrimci demokrasi” gibi yeni kavramlarla Sovyetler, Afrikalı müttefikleri ile ilişkilerinin çerçevesini çizmeyi ve bu ilişkileri meşrulaştırmayı amaçlamıştır (Adelman ve Palmieri, 1989: 169). Tarafsız devletler, ulusal burjuvazi kavramları yeniden değerlendirme altına alınarak SSCB’nin kıta devletleri ve diğer Üçüncü Dünya devletleri ile ilişki kurabilmesinde bir unsur olarak kullanılmıştır.

a) Uygulamada ve Teoride Barış İçinde Bir arada Yaşama İlkesi

BİBY, 1956’da Hruşov’un yaptığı açıklamaya göre Sovyet dış politikasının genel çerçevesi ve temel ilkesi (Zwick, 1990: 87) olmasından hareketle Afrika’ya yönelik esnekleştirilmiş ideolojide ve bu bağlamda düzenlenmiş politikada çerçeve sunmaktadır. Hruşov’a göre Avrupa ve Asya’nın yanı sıra Afrika’nın bazı devletleri de dış politikalarının ana ilkesi olarak BİBY’i açıklamıştır (Khrushchev, 1959: 9). Moskova yönetimine göre barış içinde bir arada yaşama prensibine uygun olarak Afrika’daki müttefikler er ya da geç işçi sınıfının yolundan gidecek; sosyalizme ulaşmaya çalışacaklardır. Bu süreç içerisinde Sovyetler yardım edecek bir ideolog, takip edilecek örnek olacaktır. Kapitalist olmayan kalkınma modellerinin izlenmesi emperyalizmle kopuş anlamına gelecektir (Mosely, 1964: 93). BİBY’nin benimsenmesi bu noktada önem teşkil etmektedir çünkü Moskova, ABD ile rekabetin unsurlarını değiştirmeyi istemektedir (Iandolo, 2012: 685). Askerî unsulardan ziyade ekonomik model üzerinde yani kapitalizm ve sosyalizm arasında rekabete girilmektedir (Iandolo, 2012: 685). Hruşov dönemi Sovyet dış politikasının ana eksenini olan “bir arada yaşama” ilkesinin Üçüncü Dünya geneline ve Afrika özeline uygulanması aşama aşama bir sürece yayılarak gerçekleşmiştir.

b) Uygulamada ve Teoride Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Savaşları:

Sovyetler'in Afrika ile ilişkilerini kolaylaştıran bir başka ideolojik unsur ulusal kurtuluş savaşları ve ulusal kurtuluş hareketleridir. Hruşov döneminde SSCB'nin ulusal kurtuluş hareketlerine yönelik algısı değişmiştir. Burjuvalardan oluştuğu için eleştirilen ve tabandan yoksun olarak değerlendirilen bu hareketler sonradan dünya devriminin gerçekleşmesinde önemli role sahip bir unsur olarak kabul edilmiştir. Hruşov döneminde ulusal kurtuluş devrimlerinin dünya sosyalist devriminin bir parçası olduğu tezi giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Böylelikle ideolojisine bakılmaksızın ulusal kurtuluş hareketleri desteklenebilmiş ve emperyalizm karşıtı rejimlere desteğin sağlanması Hruşov'un stratejisi olabilmıştır (Zwick, 1990: 44). Ulusal kurtuluş ifadesi ile bağımsızlığını kazanamamış ülkeler ve bağımsızlığını kazanmış fakat gelişmekte olan ülkeler kastedilerek söz konusu aktörler Sovyet politikasının kapsamına alınmak istenmiştir. Fakat uygulamaya gelindiğinde ağırlık bağımsızlığın kazanılmasından sonra ilişkilerin geliştirilmesine verilmiştir; Moskova ulusal kurtuluş savaşlarına doğrudan destek vermede çekincelidir (Iandolo, 2014: 35). Örneğin Cezayir Bağımsızlık Savaşı esnasında Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (*Front de Libération Nationale*, FLN) yönelik doğrudan yardım verilmesine mesafeli yaklaştığını söylemek mümkündür (Iandolo, 2014: 36). Bazı ulusal kurtuluş hareketlerine ise yardım etmiştir. Portekiz Ginesi'ndeki Gine ve Cape Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi'ni (*Partido Africano da Independencia da Guine e Cabo Verde*, PAIGC), Mozambik'teki Mozambik Kurtuluş Cephesi'ni (*Frente de Libertação de Moçambique*, FRELIMO) ve Angola'daki Angola Halk Kurtuluş Cephesi'ni (*Movimento Popular de Libertação de Angola*, MPLA) (Hutcheson, 1980: 51) desteklemiştir. Ulusal bağımsızlık mücadelelerine SSCB gibi nükleer güce sahip devletlerin müdahale etmesi durumunda süper güçler arasında gerginliğin artma olasılığı bulunmaktadır. Çünkü Washington, Sovyetler'in bu bağlamdaki kazanımlarına cevap vermiştir. Hruşov'un ulusal kurtuluş savaşlarını vurgulaması ve Sovyetler'in Gine ve Gana'daki artan etkisi ABD'nin daha aktif tutum takınmasına neden olmuştur. Kongo Krizi'nde devletin toprak bütünlüğünü desteklemiş Güney Afrika'da ise Güney Afrikalıların ve Portekizlilerin tezlerine karşı çıkmıştır (Hutcheson, 1980: 14). Kennedy yönetimi çoğu zaman BM'deki sömürge karşıtı kararları desteklemiştir (Hutcheson, 1980: 211).

c) Uygulamada ve Teoride Komünist Partiler, Ulusal Burjuvazi ve Ulusal Liderler

Komünist partilerin kıtadaki durumu ve bunun Sovyet politikasına etkisi ulusal burjuvazi ve ulusal liderliğe dair Moskova'nın algı ve tutumuna

yansımıştır. Hruşov döneminde Sovyetler'in Üçüncü Dünya ve Afrika'ya yönelik siyasetinde komünist partilerin rolünün değiştiği görülmektedir. Fakat bu yaklaşımın Sovyet yönetimi genelinde kabul edildiğini ifade etmek mümkün değildir. Yönetimin önemli isimlerden Vyaçeslav Molotov, Sovyet çıkarlarının Üçüncü Dünya'daki komünist partilerle yapılan işbirliği neticesinde gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Görüş farklılıklarına rağmen ve süreç içerisinde özellikle Molotov'un 1957'deki tasfiyesinin ardından dış politikada ağırlığını arttıran Hruşov'un (Tellal, 2007: 362) yöntemi benimsenmiş ve Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş mücadelelerine destek olmak amacıyla komünist olup olmalarına bakılmaksızın ulusal burjuva liderlerine yardım edilmiştir. Böylelikle komünist partilerin yanında ulusal liderlik ve burjuvaziye dair değerlendirmelerde de Sovyetler değişikliğe gitmiştir. Örneğin 1954-55'te tarafsız devletler ve ulusal burjuvazi birer araç olarak benimsenmiş; neticede Batı ve kapitalist dünya ile mücadele edebilmede kullanılmıştır (Natufe, 2011: 178). 1956'da gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'ne bu tutum yansımıştır ve Hruşov, ulusal burjuvaziye dair siyaset geliştirmede yetkilendirilmiştir. Aynı durum ulusal liderlik için de geçerlidir; bağımsızlığın kazanılmasında ve emperyalizmle mücadelede önemli bir aktör olarak kabul edilmiş ve Sovyetler'in adı geçen gruplar ile ilişkilerinin önü açılabilmiştir. Bu doğrultuda Sovyet yönetiminde milliyetçilikle ve ulusal burjuvazi ile ortak nokta bulunabileceğine dair görüşün hakim olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçiliğin içinde demokratik unsur olabileceği kabul edilmiştir (Klinghoffer, 1969: 61). Bu bağlamda Morison, A. M. Sivolobov'un 1961 tarihli ve Afrika ulusal kurtuluş hareketini inceleyen eserine başvurmaktadır. Sivolobov'a göre Afrika milliyetçiliğinin demokratik bir yönü bulunmaktadır; çünkü hem emperyalist baskıya karşı halk yığınlarının tepkisini dile getirmektedir, hem de bağımsızlığa ulaşmak ve radikal reformlar gerçekleştirmek için mücadele vermektedir (Morison, 1964: 44). Sömürgeciliğe karşı mücadelede ulusal bir bilinç ortaya çıkmakta ve geri kalmışlık karşıtı hareket de oluşmaktadır (Morison, 1964: 44). Ayrıca burjuvazinin de ilerleyici reformların yapılmasına, kapitalist olmayan gelişme yollarının takip edilmesine yönelik hazırlık yapabileceği ifade edilmiştir (Klinghoffer, 1969: 61). Diğer bir ifadeyle milliyetçilik ve ulusal burjuvazi alanında da Hruşov yönetimindeki SSCB, Stalin'in bıraktığı noktadan ideolojide değişikliğe gidebilmiş ve uygulamaya yansıtabilmiştir. 1924'teki Komintern'in 5. Kongresi'nde birleşmiş cephe altında ulusal burjuvalarla işbirliğine ihtiyaç duyulduğuna dair karar alınmıştır. (Rami, 1991: 10). Bu kararlara göre herhangi bir koşul olmaksızın milliyetçi hareketler desteklenecektir. Fakat bu doktrindeki değişim nadiren fiiliyata geçirilmiştir (Ginat, 1991:10). 1928'deki Komintern'in 6. Kongresi'nde sömürge yönetimi altında yaşayan ulusal kurtuluş hareketlerini ve resmen bağımsızlığını kazanan hareketleri destekleme kararı almıştır (Ginat, 1991: 11). Avrupa'da komünist

hareketin geri kalması, Asya'daki krizler ve SSCB içerisindeki iç çekişmeler böyle bir adımın atılmasında tetikleyici olmuştur. Üçüncü Dünya'nın özgürleşmesinde ulusal kurtuluş hareketlerinin rolüne dair görüşte esnekliğe gidilmiştir fakat bu tutum sürekliliğe sahip olmamış 1935'te değişmiştir. Çünkü Avrupa'da gerginlikler çıkmıştır. (Ginat, 1991:8).

d) Uygulamada ve Teoride Tarafsız Devletler-Barış Alanı

Tarafsız devletler ve barış alanı kavramlarıyla, dış politika prensibi olarak bloklara katılmayan ve Batı emperyalizmine karşı gelen ülkeler ifade edilmektedir. Hruşov, 20. Kongre'de ülkelerin tarafsız olabileceğini kabul etmiş; dolayısıyla Afrika ve Asya'daki burjuva milliyetçi liderler ile işbirliği yapma niyetini ortaya koymuştur (Natufe, 2011: 178). Zwick'e göre *bu bölgeleri yani Üçüncü Dünya'yı barış alanı olarak görmesi BIBY ilkesinin bir parçasıdır* (Zwick, 1990: 40).

Tarafsızların rolünün kabul edilmesi Hruşov'un ideolojiye getirdiği değişimlerin ana ilkelerinden birisi olmuştur (Zwick, 1990: 86). Hruşov'a göre Batı-Doğu kamplarının yanında bir de tarafsızlar grubu bulunmaktadır. Hruşov, 3 Ekim 1960 tarihli konuşmasında Batı dünyasının gücünün azaldığını, karşısında Komünist kamp ve eski sömürge ülkelerinden oluşan yeni bir gücün doğduğunu; bunların güçlerini birleştirdiğini kaydetmiştir (Whelan, 1961: 149). Ayrıca Asya ve Afrika'dan çıkan bu tarafsız devletlerin BM'ye üye olması ile örgütte Sovyetler'in sesinin ve gücünün artması Hruşov tarafından planlanmakta idi (Whelan, 1961: 150). Bu bağlamda 1953-1959 yılları arasında öncelik Mısır, Hindistan ve Endonezya gibi tarafsız ülkelerle ilişkileri geliştirmeye verilmiştir (Smith, 1985: 144).

İşbirliğini daha da öteye taşımayı amaçlayan Hruşov, tarafsız ülkeleri sosyalist kamp içine dahil etmeye çalışmıştır (Smith, 1985: 144). Bazı durumlarda ise bu aktörlerin SSCB'nin yanına çekilmesi yeterli görülebilmektedir. Barış alanı (*zone of peace*) ile söz konusu devletler Soğuk Savaş'ın denge-tehdit denkleminde SSCB'ye yakın bir tarafa dahil etmiştir (Whelan, 1961: 150). Barış alanı; sömürgeci kurtulmuş ülkelere oluşmaktadır (Whelan, 1961: 134). Komünist partileri ve sosyalist ya da değil Üçüncü Dünya'nın bağlantısız devletlerini kapsamaktadır. Hruşov'a göre bu alandaki devletlere koşulsuz destek verilmeyecektir; Sovyet desteğinin verilmesinin tek kriteri dış politikada emperyalizm karşıtı tutumun izlenmesidir. Hruşov'un "müttefik stratejisine" göre sesli olarak Batı karşıtı tutum takınan her devlet otomatikman Sovyetler'in müttefikidir (West, 2008: 230). 20. Kongre'ye raporunda da Hruşov, bağımsız politika izleyen ülkelere Batı bloğu ile askerî ittifaklara girmediği sürece yardım vereceğini açıklamıştır (Zoubir, 1995:69)

e) Uygulamada ve Teoride Ulusal Demokrasi

Üçüncü Dünya genelinde ve Afrika özelinde Sovyet dış politikasının oluşumunda yardımcı olan, “ulusal kurtuluş hareketlerinin yanında boşluğu dolduran bir kavram da ulusal demokrasidir” (Lewis, 1964: 376). 1960 yılında düzenlenen 81 komünist ve işçi partisinin katıldığı konferansta ulusal demokrasiler öne çıkarılmıştır. Bu toplantıda ulusal demokratik devlet, devrimci demokrasinin faaliyetinin siyasi formu olarak açıklanmıştır (Filatova, 2007: 517). Ulusal demokratik devlet ile şu dört kriterin bir araya geldiği ifade edilebilir. Bağlantısız ve Batı karşıtı tutuma sahip olunması, Batı’nın ekonomik etkisinin en aza indirilmesi, yerel komünistlere tolerans gösterilmesi, ekonomi sektörünün desteklenmesi ulusal demokrasi devletinde bir araya gelen unsurlardır. Shinn’e göre Sovyet dış politikasının, yerel komünistlerin ve milliyetçilerin farklı çıkarları bir araya getirilmiş ve Komünist ilerleme için bütün haline getirilmiştir (Shinn, Jr., 1963: 383)

Barış alanının daha esnekleştirilmiş bir formülasyonu olarak değerlendirilebilecek bu yeni kavramla Üçüncü Dünya’daki ulusal liderler, yerel komünist partiler ve Sovyet dış politikası arasında bağlantının kurulması hedeflenmiştir. Gelişmekte olan devletlerdeki bütün yurtsever güçler; işçi sınıfının ve köylünün ittifakına dayanan birleşik ulusal cephede bir araya gelecek ve neticede ulusal demokrasi kurulacaktır. Kapitalist olmayan kalkınmaya yönelik bu geçici dönemde komünistlerin liderliğinde tüm ilerici güçler faal olacak ve sosyal ve ekonomik reformlar yapılacaktır (Friedman, 2015: 277). Sosyalist ve komünist devletler ulusal demokrasileri destekleyecek ve halk en iyi yöntem olduğu gerekçesiyle kapitalist olmayan kalkınma yollarını benimseyecektir (Filatova, 2007: 228). Ulusal demokratik devlet; askerî paktlara katılmayacak ya da topraklarında yabancı üslerin kurulmasına izin vermeyecek, böylelikle ekonomi üzerinde Batı’nın etkisi ve kontrolü azalacaktır (Zwick, 1990: 89).

Sovyet kalkınma modelinin bağımsızlığını yeni kazanan Afrika, Asya ve Latin Amerika devletlerine uygulanabileceği görüşü (Iandolo, 2012: 685) hakimdir. Ulusal demokrasi de Sovyet tipi sosyalist yapıya geçiş sürecinde bir dönemdir. Afrika’da ve Asya’da yeni bağımsızlığını kazanmış ülkeler kapitalist olmayan gelişme yolunu takip edecek; Moskova yönetimi siyasi rehberlik yapacak, ekonomik ve askerî yardımda bulunacaktır ve yerel komünist partilere baskı uygulanmayacaktır. Böylelikle Batı’nın etkisi sınırlanarak ekonomik ve askerî alanlardaki bağımsızlık korunacaktır. Komünist alt yapının olmamasından dolayı süreç ilk önce sosyalizme doğru ilerleyecektir (Zwick, 1990: 86). Diğer bir ifadeyle halkların emperyalizmden kurtulduğu ve Sovyetler’in liderliğindeki komünist bloğa girdiği bu dönemde önemli olan unsur burjuva reformlarının uygulanması ve sosyalizmin kuruluşuna daha yeltenilmemesidir.

Bu kavram; Hruşov döneminin Sovyet dış politikasının önceliğini ve verdiği tavizleri sergilemektedir. Önemli roller biçilen ulusal demokrasilere verilen desteğin Batı ile özellikle de ABD olan ilişkileri tehdit etmemesi gerekmektedir. Buna göre ulusal demokrasi döneminde yerel komünistler güçlerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmayacaklar aksine birleşik demokratik cephe kapsamında rejimlerle işbirliği yapacaktır.

Barış içinde bir arada yaşamanın uluslararası komünizmin resmî bir görüşü olarak benimsendiği 1961'deki 22. Komünist Parti Kongresi'nde belirlenen 5 ulusal demokrasiden üçü Afrika'dan Gine, Gana ve Mali olarak seçilmiştir (Laiidi, 1990: 20). Öncesinden de Moskova bu üç ülke ile yakınlaşmıştır. 1957-60 yılları arasında SSCB; Gana, Gine ve Mali ile diplomatik ilişkiler kurmuş; ekonomik ve teknik alanda işbirliği programları yürütülmüştür (Iandolo, 2014: 35).

Söz konusu seçimin yapılmasında yine Batı ile olan ilişkilerde denge unsurunun gözetilmesi ve uluslararası konjonktür etkili olmuştur. Fransa-Gine ilişkilerinin bozulduğu bu dönemde Gine, Sovyetlerle yakınlaşmakta lider Ahmed Sékou Touré, Sovyetler'in desteğine ihtiyaç duymaktadır (Iandolo, 2012: 691). Moskova da Fransa'nın bıraktığı boşluğu doldurma niyetindedir. Sovyetler'in Sahraaltı Afrika'ya ilk müdahalesine ilişkin değerlendirmelerde Gine üst sıralarda yer almaktadır (Charles, 1978: 695). Şubat 1959'dan itibaren Sovyetler, Fransa'nın artık istemediği tarım ürünlerini alabileceğini ifade etmiştir. 35 milyonluk kredi ile Gine, Sovyet ekipmanı ithal etmiştir. Mart 1960'da Touré'nin ülkesinin Frank bölgesinden ayrıldığını açıklamasıyla liman düzlemleri, çimento fabrikasının yapımı gibi birçok ekonomik projeyi içeren anlaşma Sovyetler Birliği ile imzalanmıştır (Laidi, 1990: 7).

Çin ile Sovyetler arasındaki rekabet de bu üç ulusal demokrasiye özellikle Mali'ye yönelik tutumu şekillendirmiştir; çünkü Mali, Çin-Sovyet rekabetinin en fazla hissedildiği ülkelerden birisi olmuştur (Scalapino, 1964: 652). Ulusal demokrasi kavramının başarısı olarak bu ülkeler seçilmiş böylelikle hem Çin'e karşı ve hem parti içinde meşruluğun kazanılması amaçlanmıştır.

1960 sonrasında Gana, Gine ve Mali'ye yapılan yardımları Pekin-Moskova karşılaştırması yaparak incelemek neden bu seçimlerin yapıldığını anlamada önemlidir. Gana'ya Sovyetler'in verdiği kredi 81 milyon ABD doları iken Çin'in verdiği kredi 20 milyon ABD dolarına düşmektedir. Sovyetler'in Mali'ye yönelik kredi tutarı 55 milyon ABD doları Çin'in ise 19,6 milyon ABD dolarıdır. Gine'ye Sovyetler'in verdiği kredi 80 milyon ABD doları, Çin'in ise 24 milyon ABD doları civarındadır (Scalapino, 1964: 649).

Gana, Gine ve Mali'nin seçilmesinde bu ülkelerin iç koşulları da süreç içerisinde gündeme gelmiştir. Feodalizm ve ulusal burjuvazi gibi kapitalizmin gelişmesine ilişkin koşullar bu devletlerde eksik (Morison, 1964: 28) olmasına

rağmen feodalizm ve kapitalizm evreleri atlanarak sosyalizme geçiş Moskova'ya göre mümkündür (Morison, 1964: 28). SSCB, bu üç ülkenin sosyalizme uzak olduğunu kabul ederken diğer yandan taraflar arasında ideolojik yakınlık olduğu görülmektedir. Bu üç ülkenin delegasyonlarının Ekim 1961'deki Sovyet Komünist Parti Kongresi'ne katılması söz konusu ideolojik yakınlığı göstermek için Sovyet yönetimi çevrelerinde kullanılmıştır (Morison, 1964: 28).

f) Uygulamada ve Teoride Devrimci Demokrasi

İdeolojik değişiklik argümanına dair bir diğer örnek devrimci demokrasidir. 1963 yılında gündeme getirilen devrimci demokrasi, ulusal demokrasinin esnekleştirilmiş hali olarak yorumlanabilir. Ayrıca ulusal demokrasi yerine geçen (Natufe, 2011: 215) bir kavram olarak değerlendirmek mümkündür.

Devrimci demokrasi olarak nitelendirilen ülkelerle işbirliğinin artırılıp SSCB'ye yakınlaşmaları amaçlanmaktadır. Bu kavramda kapitalist olmayan kalkınma yollarının benimsenmesi öne çıkmaktadır. Hruşov'a göre de devrimci demokratlar ulusal sorunlarını çözmek için kapitalist olmayan yollara başvuran ve sosyalizmi gerçekleştirmek için kararlı olduğunu ifade eden kişilerdir. Komünist olmaları Moskova tarafından şart olarak aranmazken; devrimci demokratlar sosyalizme yaklaştıracak yolu benimsemeleriyle değerlendiriliyorlardı. Devrimci demokrasi kavramıyla Afrika'da Moskova'nın hedefleri doğrultusunda ilerleme yaşanabilecektir. Proletaryanın ve komünist partilerin olmadığı yerde kapitalist olmayan gelişme yolunun benimsenmesinde kullanabilecek üç alternatif bulunmaktadır. Bunlardan birisi işçi sınıfının görüşlerini benimseyebilecek devrimci demokratlardır. İkinci unsur, kapitalist olmayan kalkınma yolunu takip edebilecek ve Sovyetlerle işbirliği yapabilecek tek partidir. Son alternatif ise SSCB gibi ilerlemiş proleter ülkelerin rehberliğidir (Nogee ve Donaldson, 1985: 152).

ÇHC ile ilişkiler, söz konusu kavramın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. SSCB, kavramı ÇHC'nin ilk başbakanı olan Zhou Enlai'nin Afrika ülkelerine ziyareti sırasında açıklamıştır (Laidi, 1990: 28). Çin ile olan rekabetin yanı sıra Afrikalı liderlerin yaklaşımı da ulusal demokrasi kavramının geliştirilip devrimci demokrasiye yol vermesine neden olmuştur (Laidi, 1990: 28). Örnek olarak vermek gerekirse Asya'daki ve Afrika'daki ilerici devletlerin çoğunda milliyetçi liderler bir cephe altında komünistler ile işbirliğine, güç paylaşımına sıcak bakmamışlardır (Nogee ve Donaldson, 1985: 151). Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Nasır, Suriye Komünist Partisi'ni ağır baskı altına almıştır. Nasır'a göre Parti Arap birliğine zarar vermeyi amaçlamaktadır (Copp, s. 128). Cezayir'in lideri Ben Bella da komünistlerin Cezayir devriminde rolü olmayacağını açıklamıştır (Scalapino, 1964: 645)

Ulusal demokrasilerde görüldüğü gibi devrimci demokrasiler listesinde de Gana, Mali, Kongo-Brazzaville, Cezayir ve Mısır (Laiidi, 1990: 28) gibi ülkeler bulunmaktadır. Devrimci demokrasi adı altında Cezayir ve SSCB'nin yakınlaşması örnek olarak verilebilir. Bu yakınlaşma sürecindeki bazı unsurlara, kıtanın diğer devletlerinin Sovyetlerle ilişkilerinde de rastlanmaktadır. Cezayir politikası dönemin Fransa-SSCB ilişkileri ile şekillenmiştir (Natufe, 2011: 160) fakat diğer örneklerde görüldüğü gibi Sovyetler bir yandan Cezayir ile yakınlaşırken diğer yandan Paris ile olan ilişkilerinin bozulmamasına dikkat etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde Moskova'nın Cezayir'deki bağımsızlık mücadelesine yönelik tavrının tutarlı olduğunu söylemek pek mümkün değildir (Zoubir, 1995: 70). Moskova, Cezayir-Fransız Savaşı'nın sonlarına doğru Cezayirlilere yardım göndermeye başlamıştır fakat Cezayirli gerillalara, milliyetçilere yapılan bu yardımın sınırlı olduğu ve gizli olarak yapıldığı (Zoubir, 1995: 78) söylenebilir. SSCB, Cezayir Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümeti'ni Ekim 1960'da de facto olarak, Mart 1962'de de jure olarak tanımıştır. Böyle bir adım atılması Paris-Moskova ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur fakat Temmuz 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasıyla ilişkiler normale dönmüştür. Cezayir'e yapılan Sovyet yardımları Ekim 1963'ten sonra artmıştır. Bahse konu artışta Fas-Cezayir arasında sınır savaşının çıkması ve Cezayir lideri Muhammed Ahmed Bin Bella'nın giderek Batı karşıtı tavrı takınması önemlidir (Zoubir, 1995: 80).

3) Hruşov Döneminde Afrika-Sovyet İlişkileri Örneği Olarak Mısır

Sovyetler'in, Afrika'ya girişinin Mısır ile ilişkileri neticesinde gerçekleştiği ifade edilebilir (Natufe, 2011: 160). Bununla bağlantılı olarak Hruşov döneminde SSCB-Afrika ilişkilerinde öne çıkan ülkenin Mısır olduğunu söylemek mümkündür. Üçüncü Dünya kapsamında ilk defa Mısır örneğinde SSCB ve Batı karşı karşıya gelmiştir (Iandolo, 2014: 34). Ayrıca Sovyetler'in kıtaya yönelik politikalarının birçok unsuruna Mısır siyasetinde rastlanmaktadır. Hruşov'un yaptığı değişiklikler, Kahire-Moskova ilişkilerini başlatabilmiş ve geliştirebilmiştir. Aksi takdirde dönemin Mısır lideri Cemal Abdül Nasır Moskova'nın yakın müttefiki olarak nitelendirilemeyecek ve iki devlet arasında işbirliği geliştirilemeyecektir çünkü Nasır, Marksist-Leninist kimliğe sahip değildir. Diğer yandan izlediği politikada ve kullandığı söylemde anti-empyralisttir; ideoloji ve siyasette değişikliğe giden Moskova böylelikle Nasır'ı müttefik olarak seçebilmiştir. Bu noktada Hruşov'un Üçüncü Dünya'ya yani Afrika'ya yönelik stratejilerinden birinin ideolojisine bakılmaksızın empyralizm karşıtı rejimlerin desteklenmesi (Zwick, 1990: 44) olduğu hatırlanmalıdır. Hruşov'un stratejisinin özgünlüğü değerlendirilebilir. Sovyet

ideolojisinin tarihselliği ve Sovyet komünistlerin tezleri kapsamında yorumlandığında Lenin ve Stalin döneminden benzer ideolojik ve siyasi örneklerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Hruşov'un selefleri Lenin ve Stalin de gerek ideolojide gerekse siyasette çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Böylelikle Sovyet dış politikasının “tarih içinde çeşitli taktik değişikliklerine” (Armaoğlu, 1967: 2) gidebildiği görülmektedir. BİBY gibi kimi örneklerle Hruşov'un fikirleri ileri taşıdığını, teoriyi revizyondan geçirdiğini (Armaoğlu, 1967: 12) ve fikirleri uygulayarak sürekliliğin sağlandığını söylemek mümkündür çünkü Hruşov teoreği pratiğe dökme fırsatını yakalamıştır. Yeni alternatiflerin, manevra imkanının ve dış politikada yeni görüşün (Armaoğlu, 1967: 4) ortaya çıktığı bir dönemdir. Armaoğlu'na göre Sovyet diplomasisinde yeni tedbirler yeni ilkeleri gerektirmiştir (Armaoğlu, 1967: 10). Stalin'in bıraktığı ideoloji tam anlamıyla bir kenara atılmamış fakat yeni koşullara uydurulmuştur (Armaoğlu, 1967: 15).

Lenin'in, Stalin'in ve Hruşov'un bazı dönemlerde Sovyet dış politikasının benzer ifadelerini kullandıklarını, bazı kavramların içeriğinde değişikliğe gidebildiklerini söylemek mümkündür. Örneğin ulusal kurtuluş güçleri ile komünistlerin ittifak yapması fikrinin ideolojik temelleri Lenin tarafından hazırlanmıştır (Nogee ve Donaldson, 1985: 149). Fakat söz konusu dönemde ulusal kurtuluş hareketlerinin bulunduğu Doğu'da Sovyetler'in ittifaka dair faaliyet göstermeleri için yeterli kaynağı bulunmamaktadır (Nogee ve Donaldson, 1985: 149). Diğer yandan kendi döneminde Stalin, daha fazla kaynağa sahip olmasına rağmen (Nogee ve Donaldson, 1985: 149) Lenin'in sunmuş olduğu ideolojik ve siyasi çerçeveyi kullanmayı tercih etmemiştir. Hruşov ise SSCB'nin ideolojisini, doktrinini Üçüncü Dünya'nın inisiyatiflerinde kullanmıştır. Lenin ve Stalin ile karşılaştırıldığında Hruşov'un Sovyet ideolojisine, iç ve dış politikasına katkıları dünyadaki gelişmeleri takip etmesi ve Batı'da, komünist blokta ve Üçüncü Dünya'daki yeni gerçekleri tanımış olmasıdır (Zwick, 1990: 44). Armaoğlu'na göre askerî ittifaklara, bloklara katılmayan tarafsız devletleri, “uluslararası arenaya yeni çıkan devletleri komünist felsefeden ayrılma pahasına kendi yanına çekme yeni bir şeydi” (Armaoğlu, 1967: 16). Stalin değişen koşulları dikkate almamış, yeni fırsatları karşı esnek davranmamıştır. Örneğin emperyalizm karşıtı olan fakat komünist olmayan kesime ilişkin işbirliği kurma fırsatlarını değerlendirmemiştir (Zwick, 1990: 45).

1955 Bandung Konferansı'nda Nasır'ın öne çıkması da ilişkilerin ilerlemesini sağlamıştır. Mısır liderinin Bağlantısızlar Hareketi ile anılması, bağlantısızlık unsurunu Mısır dış politikasının önemli bir parçası olarak nitelendirmesi Moskova tarafından ilişki kurmak için kullanılmıştır. Örneğin, Nasır'ın ideolojisinde sömürge karşıtlığı İngilizlerin Mısır'daki varlığına karşı dile getirilmiştir (Cantori, 2002: 232). Söz konusu sömürge karşıtı tutumu

1954'de İngilizlerin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesinde ve Nasır'ın Üçüncü Dünya'da uluslararası bir lider konumuna ulaşmasında etkili olmuştur (Cantori, 2002: 235). Diğer bir ifadeyle Nasır'ın öne çıkardığı bağlantısızlık unsuru Nasır'a Sovyet desteğini getirmiştir (Ginat, 1991: 251). Mısır-SSCB ilişkilerinde, Batı'nın öncülüğünü ettiği veya kurduğu paktlara karşı gelen devletlere Moskova'nın askerî ve ekonomik yardım yapmak ilkesi ön plana çıkmaktadır. SSCB, Mısır'ın Arap-İsrail sorununa ve Bağdat Paketi'ne yönelik tutumunu desteklemektedir (Adelman ve Palmieri, 1989: 165). Ayrıca Kahire'nin devlet kontrolündeki ekonomiden yana olması da ilişkiyi kurmada ve sürdürmede SSCB tarafından zemin olarak alınmıştır. Nasır'ın ekonomiyi merkezileştirmesi ve millileştirmesi Mısır'a yardım yapma ve Mısır ile ilişkileri geliştirme konularında Hruşov'u teşvik etmiştir (Nizameddin, 1999: 24). Nasır ve Hindistan'ın ilk başbakanı Cevahirlal Nehru gibi liderler Marksist-Leninist olmamalarına rağmen Batı'nın emperyalizmine karşı çıkmaktaydılar. İç siyasette Sovyetler'in de uygulamayı hedeflediği daha çok devletin kontrol ettiği kapalı bir ekonomiye sahip olma taraftarı idiler (Iandolo, 2012: 686).

Yukarıdaki unsurlar ışığında SSCB'ye göre Mısır, ulusal demokrasidir ve sonunda sosyalizmi benimseyebilir (Iandolo, 2012: 686). SBKP'nin Dış İlişkiler Bölümü Başkanı ve Merkez Komite Sekreteri, SSCB'nin önemli ideologlarından ve liderlerinden Boris N. Ponomarev, Nasır'ın Marksist-Leninist olmamasına rağmen Batı'nın emperyalizmine karşı çıkmasını ve daha çok devletin kontrol ettiği ekonomiyi savunmasını öne çıkarmaktadır. Bu programdan hareketle Ponomarev'e göre ulusalcı olan Nasır'ın lideri olduğu Mısır gibi Üçüncü Dünya'nın ulusal demokrasileri nihayetinde SSCB'nin tanımladığı üzere sosyalizme ulaşacaktır. Coop, bazı Sovyet gazetelerinde Mısır'ın ulusal demokrasi olarak nitelendirildiğini aktarmaktadır (Copp, 1986: 133).

Kahire'ye yönelik bu sınıflandırma eleştiriye de maruz kalmıştır. Ekim 1961 tarihli 22. Kongre'nin yaklaştığı, Üçüncü Dünya'daki komünist partilerin desteğini almanın ve Çin'in yatıştırılmasının amaçlandığı bir ortamda Mısır ve Irak Sahraaltı Afrika ülkelerine nazaran SSCB ile daha yakın ilişkilere sahiptir fakat komünist partilere baskı yapıldığı gerekçesiyle bu iki ülkenin ulusal demokrasi listesine dahil edilemeyeceğini savunan görüşler mevcuttur (Laiidi, 1990: 20). Fakat bu eleştiriler yönetim katında etkili olmamış ve ilerleyen dönemde Mısır, devrimci demokrasi kategorisinde de yerini almıştır. Ulusal demokrasi halkın emperyalist baskıdan kurtulduğu, Sovyet bloğunun bir parçası olduğu ve aynı zamanda burjuva reformlarının gerçekleştiği bir dönemdir ve sosyalizmin kurulmasına henüz başlanmamıştır (Hosmer ve Wolfe, 1983: 15). Ulusal demokrasiden istenilen başarı alınamayınca Hruşov farklı bir fikre ihtiyaç duymuştur. Yeni kavram olan devrimci demokrasi devleti ile devrimci hareketteki başrol Nasır gibi devrimci demokratlara verilmiştir (Biggio, 1966:

69). Ülkelerini sosyalizme taşıması konusunda Hruşov, bu liderlere güvenmiştir (Biggio, 1966: iv).

Hruşov, Mısır'ın o dönemdeki siyasi tablosunu Sovyet ideolojisine göre yorumlarken farklı unsurlara değinmiştir. İki aşamalı devrim kavramını kullanmıştır. Buna göre ulusal demokrasiye otomatik bir geçiş söz konusu değildir. Mısır'daki ilk aşama 1952'de yapılan devrim ile başlamıştır ve tüm ulusal güçlerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Ulusal sermaye sahipleri, toprak sahipleri gibi Sovyetler'in mesafeli durduğu aktörler de sürece katılmıştır. Adı geçen aktörler, İngiliz işgal güçlerinin ülkeden gönderilmesine ve sonrasında Mısır kraliyetinin tasfiye edilmesine karşı çıkmamış (Mosely, 1964: 93); böylelikle artık SSCB için ilgili kesimle işbirliğinin yapılmasında kullanılacak unsur sağlanmıştır. Hruşov'a göre devrimin ikinci aşaması büyük sanayi ve ticari işletmelerin millileştirilmesi, tarım reformlarının yapılması gibi faaliyetler ile başlamıştır (Mosely, 1964: 93). 25 Mayıs 1964 tarihli, Hruşov ve Nasır tarafından imzalanan açıklamada Mısır'ın sosyalist kalkınma yoluna girdiği ifade edilmiştir (Ro'i, 1973: 385). İkili ilişkiler incelenirken askerî ve ekonomik yardımlara değinmek gerekmektedir. 1954'te ticaret anlaşması, 1955'te silah anlaşması imzalanmıştır. Mısır, Sovyetler'den ilk silah yardımı alan devlettir. Eylül 1955'te açıklanan rakamlara göre bu yardım 250 milyon dolar değerindedir ve yeni bir siyasetin ve ilişkinin kanıtı olarak gösterilmiştir (Golan, 1990: 45).

Mısır ile olan ilişkilerle; Batı'nın bölgedeki etkisinin sınırlandırılması, karşılığında Sovyetler'in bölgeye nüfuz etmesi ve Üçüncü Dünya'nın desteğinin kazanılması amaçlanmıştır. Öte yandan Batı'nın etkisini kırma ve boşluğu doldurma girişimlerinde Sovyetler, temkinli davranmış ve Batı devletleri ve Mısır arasında dengeli bir tutum takınmıştır. Moskova'nın bu siyasetini anlamak için kriz dönemleri kullanılabilir. SSCB, Mısır ile Batı devletleri arasındaki krizlere müdahale edeceğini belirtse de Batı ile özellikle ABD ile ilişkilerinin tehdit edilmesinden kaçınmıştır. SSCB, özellikle belli bir dönemde Mısır'a silah desteğinde bulunmuş fakat bu yardımı gizli olarak yapmayı tercih etmiştir. Örneğin, silahsızlanma, Almanya'nın birleşmesi gibi önemli konuların ele alındığı; ABD, SSCB, Fransa ve İngiltere liderlerinin katıldığı ve Soğuk Savaş gerginliğini düşürmede önemli rolü olan Temmuz 1955 Cenevre Zirvesi'ni olumsuz etkilememesi için Mısır'a silah yardımı Çekoslovakya üzerinden gerçekleşmiştir. Bu tutum, 1956 Süveyş Kanalı Krizi'nden sonra değişmiş ve Moskova yönetimi Mısır'a doğrudan silah temin etmiştir. Mısır'a verilen Çekoslovakya silahlarının 1945'ten sonra izlenen Sovyet dış politikasında önemli bir dönüm noktası olduğu ifade edilmektedir (Lajidi, 1990: 4).

Süveyş Krizi, Hruşov'un Afrika siyasetini anlamada yararlı bir örnektir; çünkü Batı ile ilişkilerin tehdit edilmemesi siyasetin belirlenmesinde ana unsurlardan biri olmuştur. Kremlin, birbirinden farklı söylem ve eylemde

bulunmuştur. 1956 Süveyş Krizi'nin Hruşov diplomasisi açısından bir diğer önemli yanı "füze diplomasisine" başlanmış olmasıdır.

Süveyş Krizi, Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı Temmuz 1956'da millileştirmesi sonucu İngiltere, İsrail ve Fransa'nın 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırı düzenlemesiyle başlamıştır. 5 Kasım 1956'da SSCB, krize askerî müdahalede bulunabileceğini açıklamıştır. Mısır'a yönelik saldırılara son verilmezse Sovyet füzelerinin İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı kullanılabilmesi öne sürülmüştür (Iandolo, 2014: 34). Hatta ABD de bu sürece dahil edilmek istenmiştir. Dönemin Sovyet Başbakanı Nikolay Bulganin; İngiltere, Fransa ve İsrail'in saldırılarına on iki saat içerisinde son vermemeleri durumunda düzenlenecek ortak operasyon teklifini ABD'ye götürmüş fakat Washington bunu kabul etmemiştir. ABD, taraflara baskı uygulayıp konferans yoluyla krizin sonlandırılması görüşündedir.

Hruşov'un krize yönelik gösterdiği tepki ve eylemleri değişiklik göstermiştir; bölgeye gönüllülerin gitmesinden ve destek olunmasından bahsetmiştir (Adelman ve Palmieri, 1989: 166). Fakat Sovyet lider, Mısır'a yardım edeceğini ifade etse de savaş başladığındaki yaklaşımı farklı olmuştur. Sovyetler'den ne gönüllü gitmiş ne de İngiltere-Fransa-İsrail'in saldırısına Sovyetler karşılık vermiştir; aksine Sovyet danışmanları bölgeden çekilmiştir. Süveyş Krizi ile aynı dönemde SSCB'nin daha yaşamsal bölgesi olan Avrupa'da, Macaristan'da ayaklanmanın olması sebebiyle asıl dikkat Macaristan'a verilmiştir. Süveyş Krizi'nin ilk haftasında saldırılar reddedilirken savaşın sadece son iki gününde yani Macaristan'daki ayaklanma bastırıldığında ve çözüme yaklaşıldığı sırada Hruşov, Süveyş Krizi'ne yönelik ifadelerini sertleştirmiştir (Adelman ve Palmieri, 1989: 167). Neticede SSCB'nin ABD ile birlikte ağırlığı BM'de bir çözüme verdiği görülmektedir. BM'den ateşkes ve çekilme yönünde kararlar çıkması için uğraşmıştır.

Süveyş Kanalı Krizi de gerek iki ülkenin yakınlaşmasında gerekse SSCB'nin Üçüncü Dünya nezdinde olumlu algıya sahip olmasında etkili olmuştur (Adelman ve Palmieri, 1989: 167). Moskova'nın Süveyş Krizi'ne yaklaşımı Arap dünyasında kendisine prestij kazandıran bir siyaset olarak nitelendirilmiştir (Zoubir, 1995: 72). 1957 yılında ABD'nin Eisenhower Doktrini ile bölgede etkisini ve baskısını yayma girişimi de Süveyş Krizi gibi Mısır'ı SSCB'ye daha çok yaklaştırmıştır (Adelman ve Palmieri, 1989: 168). Örneğin aynı sene Moskova'da çeşitli temaslarda bulunan Mısır Savunma Bakanı Abdül Hakim Amer, yeni bir silah anlaşmasına imza atmıştır (Adelman ve Palmieri, 1989: 168). Hruşov, Batı'ya karşı SSCB'nin gücünü gösterebilmiş ve Üçüncü Dünya devletlerine yönelik yeni yaklaşımını uygulama fırsatını bulmuştur (Zwick, 1990: 37).

1958'e gelindiğinde ise Mısır-SSCB arasında ilk büyük ekonomik pakt imzalanmıştır (Adelman ve Palmieri, 1989: 168) . Aynı yıl Mısır-SSCB ilişkisinin bir başka önemli maddesi olan Asvan Barajı öne çıkmış ve Sovyetler tarafından finanse edilmiştir. Nasır'ın kaynak için ilk olarak ABD'ye başvurması önemlidir. Ancak Washington'dan olumsuz yanıt alınca Nasır, yardım için Sovyetlere yönelmiştir. İkinci tercih olmasına rağmen Moskova, Nasır'a yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Aksine SSCB, Asvan Barajı'na verdiği desteğini dış politikasında kullanmıştır. Hruşov, açılış törenine katılarak Asvan Barajı'nın önemini ve ilgili Sovyet politikalarının altını çizmiştir. Bunun yanında Sovyet düşünürler, barajın yapımını komünizmin kapitalizm üzerindeki zaferi olarak değerlendirmiştir (Natufe, 2011: 282). Batılı devletlerin yaptıkları yardımlarla gelişmekte olan ülkeleri sömürmeye devam ettikleri öne sürülmüştür.

Mısır-SSCB ilişkilerini sorgulatan söylem-siyaset uyumsuzluğunun bir diğer unsuru da Mısır rejiminin komünistlere baskı yapmasıdır. Kahire'nin yerel komünistlere baskı yapması, bu grubu tasfiye etmesi gibi Moskova çizgisinden ayrılan kimi faaliyetleri ve Nasır'ın Sovyet politikalarını eleştirmesi (Natufe, 2011: 282) iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Örneğin; 1959'da orta menzilli roket taleplerinin reddedilmesine cevabını Nasır, komünistlere yönelik baskısını arttırarak vermiş ve Sina'da Moskova'yı Mısır'a yardım etmemekle suçlamıştır (Adelman ve Palmieri, 1989: 168). Nasır'ın komünizmi yasaklamasıyla bir gerginlik daha yaşanmıştır. Nasır, Moskova ziyaretinde ülkesinde komünist faaliyetlerin yasallaştırılmasına dair Hruşov'un talebini reddettiğini açıklamıştır (Natufe, 2011: 211). 1958-61 yılları iki devletin ilişkileri için zor ve gergindir (Adelman ve Palmieri, 1989: 168). Bu karmaşık ilişkiler Hruşov'un döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Ama Sovyet yönetimi söz konusu anlaşmazlıkların dostça ilişkilere ve emperyalizmle mücadeledeki işbirliğine zarar veremeyeceği görüşünü kamuoyu ile paylaşmıştır. Örneğin 21. Kongre'de Hruşov, Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti ile ideolojik farklılıkların olabileceğini fakat bunların ortak mücadeleyi engelleyemeyeceğini belirtmiştir (Hopwood, 1993: 69). Komünistlere karşı uygulanan baskıya rağmen Sovyetler, söz verdiği yardımı Mısır'a yapmıştır (Morison, 1964: 19). Bu tutum Moskova'nın yine ideolojik alanda taviz vermesinin bir örneğidir. Komünistlere baskı yapılmaması beklenirken Mısır bu yönde davranmamış fakat Moskova, desteğini vermeye devam etmiştir çünkü Sovyetler'in bölgede güçlü bir Amerikan karşıtı isme ihtiyacı bulunmaktadır (Adelman ve Palmieri, 1989: 168).

Çeşitli anlaşmazlıklar ve gerginlikler yaşansa da Mısır-SSCB ilişkileri Hruşov döneminin Afrika ile ilişkilerinde önemli bir örnektir. İdeolojik farklılıklar sebebiyle Moskova ilgili değişikliklere gitmiş ve Kahire ile ortak nokta aranmıştır. Bu ortak nokta anti-emperyalist tutum olarak seçilmiş; işbirliği

ve ilişkiler bunun üzerinden yürümüştür. Üst düzey temaslar örnek olarak verilebilir. 1958’de Nasır, SSCB’yi ziyaret etmiştir. 1964’te Hruşov, ailesinden ve askerî danışmanlarından oluşan bir heyetle Mısır’ı ziyaret etmiştir (Walz, 1964). Yukarıda da belirtildiği üzere bu Hruşov’un Afrika kıtasına yaptığı tek ziyarettir. Mısır’ın seçilmesi ve zamanlamanın da Asvan Barajı’nın açılışına denk getirilmesi ilişkilerin önemini yansıtmaktadır.

Sonuç

Hruşov döneminde SSCB’nin Afrika devletleriyle olan ilişkilerinde öne çıkan çeşitli unsurlar bulunmaktadır. İlk akla gelen kıta ile ilişkileri başlatmak ve genişletmek için ideolojide bazı değişikliklere gidilmesidir. İdeolojide değişikliğin yapılması realpolitığın etkisini azaltmamıştır; realpolitik ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici unsur olmaya devam etmiştir. Kıtanın o dönemki koşullarına göre Moskova ideolojik ve politik bir çerçeve çizmiştir. Bu çerçeveye uyulması ya da çerçevenin dışına çıkılması kıta ve SSCB için bir test olmuştur. Moskova ideolojide değişikliğe gitmiş ayrıca daha fazla da tavizde bulunmuştur fakat diğer yandan kıta SSCB’nin talep ettiği cevapları vermemiştir.

Ulusal demokrasi gibi kavramlar; Afrika ile ilişkileri geliştirebilmek, Soğuk Savaş ortamında bu bölgede Batı’nın etki alanını daraltabilmek gibi önemli amaçlar için kullanılan araçlarda özellikle ideolojide Kremlin’in değişikliğe gittiğini ve farklı Sovyet yönetimleri arasında farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Örneğin Stalin için işbirliği yapmada başat koşul olan komünist partilerin varlığı Hruşov döneminde Afrika ile yakınlaşmada geçerli değildir. Bunun yerine ulusal burjuvazi gruplarıyla işbirliği içerisinde bulunulmuştur. Komünistlerin önceliğinde ve rollerinde değişikliğe gidilmiştir. Moskova’ya göre ulusal demokrasi döneminde yerel komünistler kendi otoritelerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmayacaklar aksine rejimlerle işbirliği yapacaktır. Ben Bella ve Nasır gibi komünist olmayan liderlere en yüksek Sovyet nişanı verilmesi böylelikle açıklanabilir. Zaten Hruşov’un döneminin bitmesinin ardından bu isimlere ödüllerin verilmiş olması eleştirilmiştir. Ulusal demokrasi gibi kavramların “benimsenmesi” ve uygulanması; Sovyetler’in Afrika ile ilişkileri geliştirebilmek, Soğuk Savaş ortamında Batı’nın etki alanını daraltabilmek adına kullandığı araçlar bakımından taviz verdiğini göstermektedir. Fakat Moskova’ya göre bu tavizler sosyalist düzenin kurulması yolunda bir adımdır. Ana hedef yine korunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu amaçta işbirliği yapılabilecek müttefik aranmaktadır. Afrika’dan üç ulusal demokrasi ülkesinin seçildiği 22. Kongre’de “1970’te ABD’yi geçme, 1980’de komünizmi ilan etme” kararlarının alındığı unutulmamalıdır (Tellal, 2007: 367). SSCB’nin Afrika devletleri ile ilişkileri ve ideolojide esnekliğe gitmesi, ABD ile rekabette üstün konuma geçmesi ve

komünizmin yerleşmesi gibi SSCB'nin başat ve temel hedeflerinde değişikliğe ya da esnekliğe neden olmamıştır.

Sovyetlerin Hruşov dönemindeki Afrika ve Üçüncü Dünya politikasında ideallere, ideolojiye nazaran realpolitiğin daha etkili olduğu söylenebilir. Bunun en büyük kanıtı Afrika devletleri ile uyum içerisinde olmak için ideolojide değişikliğe gitmesine rağmen SSCB'nin kıtaya dair siyasetini Batı ile olan ilişkilerine ve uluslararası konjoktüre verdiği öncelikle oluşturuyor olmasıdır. Ulusal kurtuluş savaşlarının emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı mücadelede ve dünya devriminin sağlanmasındaki öneminin altı çizilmektedir fakat uygulamada desteğin Batı ile özellikle de ABD olan ilişkileri tehdit etmeyecek düzeyde verilmesi belirleyici unsur olmuştur. Ulusal bağımsızlık mücadelelerine verilen desteğin ABD-SSCB gerginliğini arttırmasından ve bu gerginliği nükleer boyuta taşımamasından endişe edilmiştir. Netice itibariyle Batı ile ilişkiler tehdit edilmeden sömürgeci devletlerin güç ve etki kaybettiği alanlarda boşluğun doldurulması, Soğuk Savaş ortamında bağımsızlığını yeni kazanan devletler ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sovyet etki alanının genişletilmesi ve Sovyet modelinin uygulanmasına dair sürecin başlatılması amaçlanmıştır. Öte yandan Çin-SSCB ilişkileri de Moskova'nın Afrika'ya yönelik tutumunu etkilemiştir.

İdeolojide ve siyasette değişikliğe giden Hruşov, aslında Afrika'da Sovyetler'in karşılık vermesi ve "başarıya ulaşması için ihtiyaca özel hazırlanmış durumları" kullanmak istemiştir (Zwick, 1990: 45). Hruşov, sömürgecilik geçmişine sahip olan ve sonrasında bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinin kalkınma oranının düşük olmasına SSCB'nin ideolojisinde ve siyasetinde esnekliğe giderek ilişki kurmak, işbirliğine gitmek şeklinde karşılık vermiştir. Diğer bir ifadeyle Hruşov döneminde Sovyetler'in Afrika ile olan yakınlığının arttırması olağan ve doğal bir süreç olarak gelişmiştir; Afrika Moskova'yı "çağırmıştır". Sovyet lider, az gelişmiş ülkelerin çoğunun kapitalizmi benimsemediğini, sosyalizm yolunda ilerlediklerini savunmuştur (Klinghoffer, 1969: 127).

Hruşov döneminde Sovyetler'in Afrika'ya yönelik siyaseti, Hruşov ve Moskova için test niteliğindedir. Dış politikada ideolojinin ne kadar belirleyici olduğunu, pragmatizmin SSCB'yi bir takım değişiklikler yapmaya ittiğini göstermektedir. Sovyet ideolojisinin test edilmesi örneği olabilecekken Afrika, Moskova'nın iç ve dış politikada pragmatikliğini gösteren bir örnek olmuştur. Örneğin Sovyetler; kilit sorunların önemli evrelerinde, krizlerde Afrika'nın beklediği desteği vermemiş, vermek istememiştir. Bunun en önemli nedeni diğer süper güç olan ABD ile savaşmamak, SSCB'nin yeni kazandığı süper güç statüsünü kaybetmemektir. Moskova, işbirliğinde bulunabilmek ve bunu genişletebilmek için ana ideolojisinde yumuşamaya gitmiştir. Bu tip bir

yumuşama ve bu işbirliğinin en sağlam zemini olan ve Sovyetlerle eşdeğer tutulan anti-emperyalist mücadele, SSCB'yi kıtada öncü konuma getirememiştir.

Afrika'ya yönelik bu siyaset salt Hruşov'u ya da SSCB'yi değil aynı zamanda Afrika'yı da işbirliği açısından test etmiştir. Kıta devletlerinin Sovyet ideolojisini ve politikasını nasıl algıladığı; söz konusu devletlerin işbirliğine, Sovyetler'in taleplerine ne kadar karşılık verdiği/verebildiği; Soğuk Savaş ortamında Moskova'dan ziyade Batı'yı tercih edip etmediği anlaşılmıştır. Afrika Sovyetlere istenilen cevabı vermemiştir. Bu dönemde SSCB, Afrika'daki devrimci "potansiyelle" yakından ilgilenmiştir ama bu durum Sovyetler'in hedeflediği ittifaka dönüşmemiştir. Afrika, Hruşov dönemindeki SSCB politikalarını genel itibariyle Batı dünyasının politikalarına benzetmiş yani Sovyetler'in politikalarına, yardımına, ekonomik ve siyasi hedeflerine şüphe ile yaklaşmıştır (Scalapino, 1964: 651). Sovyet modelinin kıtaya uygulanması konusunda da şüphe duyulmuştur (Scalapino, 1964: 651). Çünkü işbirliğini, ilişkileri geliştirecek ideolojik zeminin ve uyumun eksik olduğu düşünülmüştür. Örneğin Afrika siyaseti nezdinde Marksist-Leninist ideoloji rehber niteliğine sahip değildir (Adelman ve Palmieri, 1989: 171) fakat diğer yandan Gana'da Nkrumah ve Gine'de Touré gibi ulusal liderlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Hruşov, bağımsızlığını yeni kazanan bazı ülkelerin sınıf mücadelesinde bulunmamasını eleştirmiştir (Klinghoffer, 1969: 127). Bir diğer öne çıkan nokta da Afrika devletlerinin çoğunun ilk önce ABD'den yardım istemesi, bu talebin reddedilmesinden sonra Sovyetlere yönelmesidir. Mısır, Somali, Etiyopya, Gana, Gine'ye dair bu konuda örnekler mevcuttur. Mısır gibi Gine ilk olarak silah yardımı için ABD'ye başvurmuş fakat bir karşılık alamayınca Sovyetlerden silah talep etmiştir.

Sonuç olarak, Hruşov döneminde SSCB Afrika ile ilişkide bulunabilmek ve sonrasında kıtayı kendine yaklaştırabilmek için başta ideolojide olmak üzere çeşitli değişikliklere gitmiştir. Emperyalizm karşıtlığı ve sömürgeciliğin tasfiyesi gibi işbirliği noktaları, milliyetçi liderler SSCB-Afrika arasında ideolojik eksikliği doldurmak için kullanılan unsurlar arasındadır. Ekonomik ve askerî yardımlar da araçlar kısmında öne çıkmıştır. Moskova'nın emperyalizm karşıtı tutumu Afrika ile ilişkileri hedeflediği düzeyde geliştirmemiştir. Ama kıtanın kimi devletleri ve liderleri Moskova'nın özellikle Batı ile kıyaslandığında öne çıkan bu özelliğinin farkındadır. 1959'da Etiyopya İmparatoru Haile Selassie Moskova ziyaretinde Çarlık Rusyası'nın 1890'lı yıllardaki yardımlarına değinerek Etiyopya'nın emperyalizmle mücadelesinde verilen desteğin altını çizmiştir (Brind, 1984: 92). Hruşov'un dönemi hem iç hem de dış siyaset açısından tartışmalı olmuştur. Üçüncü Dünya'ya ilişkin siyaseti maceracılık olarak ifade edilmiştir (Zwick, 1990: 31). İlgili aktivizmi aşırı iyimser olarak da nitelendirilebilmektedir (Zwick, 1990: 287). Öte yandan Soğuk Savaş'ta, Sovyetler'in siyasi ve ideolojik sisteminde Afrika'nın nasıl algılandığını

göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda kıta devletlerinin de bağımsızlıklarını kazandıktan sonra tercih ettiği siyasi ve ekonomik sisteme dair kilit veriler sunmaktadır.

Kaynakça

- (2012), "Lasting Legacy: The Soviet Theory of the National-Democratic Revolution and South Africa", *South African Historical Journal*, 64 (3): 507-537.
- Adedeji, Adebayo (1999), "Chapter 14: Comparative Strategies of Economic Decolonization in Africa", Mazrui, Ali A. (Der.), *General History of Africa Since 1935*, Vol. 8, Unabridged Edition, (California: University of California Press): 393-434.
- Adelman, Jonathan R. ve Deborah Anne Palmieri (1989), "Chapter 10: Khrushchev's Regional Policy, 1955-1964", in *The Dynamics of Soviet Foreign Policy*, (New York: Harper&Row Publishers)
- Akalın, Güneri (1966), "ABD ve SSCB Ekonomik Yardımların Karşılaştırılması Özellikleri", *A.Ü.S.B.F.D.*, XXI (1), 47-87.
- Armaoğlu, Fahir H., "Barış İçinde Birarada Yaşama'nın Sovyet Yorumu", *A.Ü.S.B.F.D., Doç. Dr. Cem Sar'a Armağan*, XXVII/3 (1972), 283-314.
- Benites, Kirsten (2007), "Repatriation of Ethnic Groups", Topical Research Digest: Human Rights in Russia and the Former Soviet Republics, <https://www.du.edu/korbel/hrhw/researchdigest/russia/russia.pdf>: 89-97. (28 Mayıs 2018 tarihinde erişilmiştir)
- Brazinsky, Gregg A. (2017), *Winning the Third World: Sino-American Rivalry During the Cold War* (Capitol Hill: The University of North Carolina Press).
- Brind, Harry (1984), "Soviet Policy in the Horn of Africa", *International Affairs*, 60 (1): 75-95.
- Cantori, Louis (2002), "Chapter 10: Egypt: Moribound Between Past and Future", Robert O. Freedman (Der.), *The Middle East Enters the Twenty-First Century*, (Miami: University Press of Florida).
- Charles, Miléna (1978), "The Changing Vision of the African Working Class- A Component of Soviet Strategy in Black Africa?", *The Journal of Modern African Studies*, 16 (4): 695-700.
- Copp, John W., (1986), "Egypt and the Soviet Union, 1953-1970" Dissertations and Theses Paper 3797.
- Cox, Michael (1990), "The National and Colonial Question in the First Five Years of the Comintern, 1921-24", *Serachlight South Africa*, 1(4): 33-43.
- D'encausse, Héléne Carrère, (2002), "Dünya Devrimimi? Tek Bir Ülke Devrimi mi?", *Lenin*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, (Istanbul: Doğan Kitap), 301-333.
- Farber, Samuel (2006), "The Role of the Soviet Union and the Cuban Communists", *The Origins of the Cuban Revolution: Reconsidered*, (North Carolina: University of North Carolina Press): 137-166.
- Fedorenko, Nikolai (1964), "The Soviet Union and the African Countries", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, Vol. 354, Africa in Motion (Jul., 1964)

- Filatova, Irina(2007) , "Chapter 10: Anti-Colonialism in Soviet African Studies (1920s-1960)", Zeleza, Paul Tiyambe (Der.), *The Study of Africa –Vol. II: Global and Transnational Engagements*, (Dakar: CODESRIA): 203-234.
- Fituni, Leonid L. (1992), "Russia's Arm Sales to Africa: Past, Present, and Future", *CSIS Africa Notes*, Number 140: 1-6.
- Friedman, Jeremy (2015), "Free at Last, Now What: The Soviet and Chinese Attempts to Offer a Road-Map for the Post-Colonial World", *Modern China Studies*, 22 (1): 259-292.
- Gati, Charles (1984), "The Stalinist Legacy in Soviet Foreign Policy", Hoffmann, Erik P. (Der.), *The Soviet Union in the 1980s*, (New York: APS): 214-226.
- Ginat, Rami (1990), *The Soviet Union and Egypt, 1947-1955*, (Parkway: Proquest)
- Gish. Steven (2003), "Review of van Diemel, Raymond, In Search of "Freedom, Fair Play and Justice": Josiah Tshangana Gumede," *1867-1947: A Biography. H-SAfrica*, H-Net Reviews.
- Golan, Galia (1990), *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, (Cambridge: Cambridge Universtiy Press).
- Guan-Fu, Gu, (1983), "Soviet Aid to the Third World an Analysis of Its Stratgy", *Soviet Studies*, 35 (1): 71-89.
- H.,M. (1956), "Soviet Interest in Africa", *The World Today*, 12 (9): 355-361.
- Hammer, Darrell P. (1997), "Soviet Nationality Policy Reappraised", *The National Council for Soviet and East European Research, Title VIII Program*, Washington DC: 1-39.
- Hoffman, Erik P (1987), "Soviet Foreign Policy Aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev", Laird, Robbin F. (Der.), *Soviet Foreign Policy*, (New York: APS).
- Hopwood, Derek (1993), *Egypt, 1945-1990: Politcs and Society*,(New York: Routledge).
- Hosmer, Stephen T. ve Thomas W. Wolfe (1983), *Soviet Policy and Practice toward Third World Conflicts*, (Massachusetts: Lexington Books).
- Hutcheson, Thomas Mitchell (1980), *Soviet Foreign Policy in Guinea and Somalia: Implications for American Policy Toward Africa*, (California: Naval Post Graduate School) Thesis
- Iandolo, Alessandro (2014), "Imbalance of Power: The Soviet Union and the Congo Crisis, 1960-1961", *Journal of Cold War Studies*,16 (2): 32-55.
- Iandolo, Alessandro(2012), "The Rise and Fall of the 'Soviet Model of Development' in West Africa, 1957-64", *Cold War History*, 12 (4): 683-704
- Joshua, Wynfred, ve Stephen P. Gibert (1969), "Chapter 3: Sub-Saharan Africa", *Arms for the Third World: Soviet Military Aid Diplomacy*, (Baltimore: The Johns Hopkins Press)
- Jr., Biggio, Charles . P (1966), *The USSR and the National Liberation Movement*, (Pennsylvania: US Army War College).
- Khrushchev, Nikita S. (1959), "On Peaceful Coexistence", *Foreign Affairs*, 38 (1): 1-18.
- Klinghoffer, Arthur Jay (1969), *Soviet Perspectives on African Socialism*, (Cranbury: Fairleigh Dickinson UniversityPress).
- L. Nogee, Joseph (20 June 1980), *The Soviet Union in the Third World: Successes and Failures*, (Strategic Studies Institute US ArmyWarCollege, Pennsylvania)
- Laidi, Zaki(1990), *The Superpowers and Africa: The Constraints of a Rivalry, 1960-1990*, (Chicago: The University of Chicago Press).
- Legum, Colin, "The Soviet Union, China and the West in Southern Africa", *Foreign Affairs*, 745-762

- Lewis, William H. (1964), "Chapter 13: Sub-Saharan Africa", Black, Cyril E. ve Thomas P. Thornton (Der.), *Communism And Revolution: The Strategic Uses Of Political Violence* (New Jersey: Princeton University Press): 367-390.
- Morison, David (1964), *The USSR and Africa: 1945-1963*, (London: Oxford University Press).
- Mosely, Philip E. (1964) "Soviet Policy in the Developing Countries", *Foreign Affairs*, 43 (1): 87-98.
- Muehlenbeck, Philip (2016), *Czechoslovakia in Africa, 1945-1968*, (Hampshire: Palgrave Macmillan).
- Natufe, O. Igbo (2011), *Soviet Policy in Africa: From Lenin to Brezhnev*, (Bloomington: iUniverse, , 2011).
- Nogee, Joseph L. ve Robert H. Donaldson (1985), "Chapter 6: The Soviet Union and the Third World: Khrushchev and the Legacies of Lenin and Stalin", *Soviet Foreign Policy since World War II*, 2nd ed., (New York: Pergaman Press).
- Payne, Richard J. (1988), *Opportunities and Dangers of Soviet-Cuban Expansion: Towards a Pragmatic U.S. Policy*, (New York: State University of New York Press)
- Pick, Hella (1961), "The Brazaville Twelve", *Africa South in Exile*, 5 (3): 76-84.
- Quinn, John Jaðes (2016), *Global Geopolitical Power and African Political and Economic Institutions*, (London: Lexington Books)
- Radchenko, Sergey (2012), "The Soviet Union and Asia, 1940s-1960s", (der) Uyama Tomohiko, *Empire and After: Essays in Comparative Imperial and Decolonization Studies*, 2012, Sapporo Slavic Research Center, Hokkaido University: 99-116.
- Reinalda, Bob (2009), *History of International Organizations: From 1815 to the Present Day*, (New York: Routledge).
- Ro'i, Yaacov (1973), *From Encroachment to Involvement: A Documentary Study of Soviet Policy in the Middle East 1945-1973*, (New York: Halsted Press).
- Sayle, Timothy Andrews (2016), "'A Great List of Potential Mistakes': NATO, Africa, and the British Efforts to Limit the Global Cold War", *Cold War History*, 16 (1): 19-36.
- Scalapino, Robert A. (1964), "Sino-Soviet Competition in Africa", *Foreign Affairs*, 42 (4): 640-654.
- Shinn, Jr., William T. (1963), "The 'National Democratic State': A Communist Program for Less-Developed Areas", *World Politics*, 15 (3): 377-389.
- Shubin, Vladimir (2004), "Russia and Africa: Moving in the Right Direction?", Taylor, Ian and Paul Williams (Der.), *Africa in International Politics: External Involvement on the Continent*, (Routledge: London.):102-115.
- Smitt, Alan H. (1985), "Soviet Trade Relations with the Third World", Cassen, Robert (Der.), *Soviet Interests in the Third World*, (London: Royal Institute of International Affairs).
- Talal Nizameddin (1999), *Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy*, (New York: St. Martin's Press).
- Tellal, Erel (2007), "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", *SBF Dergisi*, 62 (3): 349-377.
- Walz, Jay (1964), "Khrushchev Opens First Africa Visit", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1964/05/10/khrushchev-opens-first-africa-visit.html>, (10.05.1964).
- Weizu, Chin (1999), "Chapter 26: Africa and the Capitalist Countries", Mazrui, Ali A. (Der.), *General History of Africa Since 1935*, Vol. 8, Unabridged Edition, (California: University of California Press): 769-797.

- Whelan, Joseph G. (1961), "Khrushchev and the Balance of World Power", *The Review of Politics*, 23 (2): 131-152.
- Winek, Mark D., (2009), "Radio as a Tool of the State: Radio Moscow and the Early Cold War", *Comparative Humanities Review*, (3: 9): 99-113.
- Yıldırım, Huriye. (2014), "SSCB'den Günümüze Rus Dış Politikası Kapsamında Afrika", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 3 (2): 31-52.
- Zagonia, Donald S. (1962), *Sino-Soviet Conflict, 1956-1961*, (London: Oxford University Press).
- Zhemukhov, Sufian ve Şener Aktürk (2015), "The Movement Toward a Monolingual Nation in Russia: The Language Policy in the Circassian Republics of the Northern Caucasus", *Journal of Caucasian Studies*, 1 (1): 33-68.
- Zoubir, Yahia H. (1995), "The United States, the Soviet Union and Decolonization of the Maghreb, 1945-62", *Middle Eastern Studies*, 31 (1): 58-84.
- Zwick, Peter (1990), *Soviet Foreign Relations: Process and Policy*, (New Jersey: Prentice-Hall, Inc).